

LUNDS
UNIVERSITET

Rätten till ett frivilligt äktenskap

En intervjustudie om olika erfarenheter av
Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap

Ebba Åstrand Raj

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSK62
Termin: kandidatterminen 2018
Handledare: Lena Halldenius
Omfång: 14 886 ord

Abstract

Tvångsäktenskap strider både mot den svenska lagen och mot internationella konventioner. Trots det uppges 70 000 svenska ungdomar vara oroliga för att inte själv få välja äktenskapspartner. Staten och dess myndigheter är ansvariga för att säkra individens rättigheter, därför riktar sig den här studien på Socialtjänstens arbete med att hjälpa de som riskerar att ingå ett tvångsäktenskap. Syftet med studien är att via kvalitativa intervjuer få en djupare förståelse för olika erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. Studien utgår från tre frågeställningar:

- *Hur upplever de intervjuade Socialtjänstens arbete och hantering av ärenden som rör tvångsäktenskap?*
- *Vilka eventuella behov inom Socialtjänsten uppmärksammar de intervjuade?*
- *Hur kan intervjustudien bättre förstås genom att applicera Dembours teoretiska perspektiv på intervjustudiens resultat?*

Intervjuer har genomförts med forskare, yrkesverksamma inom Socialtjänsten, andra myndigheter och ideella organisationer. Erfarenheterna av Socialtjänstens arbete och hantering av tvångsäktenskapsärenden varierar. Genom en kvalitativ innehållsanalys av intervjumaterialet har tre teman urskilts: rädsla, kontakt med vårdnadshavare samt skyddat boende. De intervjuade uppmärksammar Socialtjänstens behov av ökad kunskap, rutiner, resurser, stöd, personligt mod och samverkan. Studiens resultat indikerar att det finns flera aspekter som upplevs viktiga för Socialtjänsten att ha i åtanke vid hanteringen av tvångsäktenskapsärenden. Med hjälp av Marie-Bénédicte Dembours teoretiska perspektiv diskuteras tre av de uppmärksammade aspekterna: kollektiv heder, kollektivistiska påtryckningar och en ambivalens hos den utsatta. Diskussionen antyder att Socialtjänsten behöver goda förutsättningar för att kunna ta dessa aspekter i beaktning.

Nyckelord: Tvångsäktenskap, hedersrelaterat våld och förtryck, mänskliga rättigheter, positiva skyldigheter, Socialtjänster, socialarbetare

Title: The Right to a marriage of free and full consent: An interview study about experiences of the Swedish Social Services work against forced marriage.

Forced marriage is a violation against Swedish law and human rights. Despite that, around 70 000 Swedish youth are worried they will not be able to choose who they marry. The state and its authorities are responsible for securing individuals' rights. For that reason this study investigates the Swedish Social Services' work against forced marriage. With qualitative interviews, the purpose of the study is to investigate what experiences professionals in different areas have of the managing of forced marriage cases within the Swedish Social Services. The study is based on three questions:

- *How do the interviewees experience the Social Services' way of working against forced marriage?*
- *What possible needs within the Social Services do the interviewees mention?*
- *What do we better understand from the interview study by applying Dembour's theoretical perspective on the results?*

With the help of a qualitative inductive content analysis, recurring themes have been distinguished. The results indicate that the most recurring areas discussed in relation to the interviewees' experiences of the Social Services' work were fear, contact with custodians and sheltered residents. The interviewees also noted the needs of increased knowledge, routines, resources, support, personal courage and cooperation within the Social Services. The study's results indicate that there are several aspects that are important for the Social Services to have in mind. Three of the acknowledged aspects have been furthered discussed by applying Marie-Bénédicte Dembour's theoretical perspective on the results.

Keywords: Forced marriage, honour-related violence and oppression, human rights, positive obligations, Sweden, Social Services, Social workers

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
1.1	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.2	SOCIALTJÄNSTENS SKYLDIGHETER OCH BEFOGENHETER	2
1.3	FORSKNINGSETISKA BEDÖMNINGAR	3
1.4	CENTRALA BEGREPP	5
1.4.1	<i>Hedersrelaterat våld och förtryck</i>	5
1.4.2	<i>Tvångsäktenskap</i>	6
2	METOD OCH MATERIAL	8
2.1	KVALITATIV INTERVJUSTUDIE	8
2.1.1	<i>Urval av intervjupersoner</i>	10
2.1.2	<i>Genomförandet av intervjuerna</i>	11
2.1.3	<i>Kvalitativ induktiv innehållsanalys</i>	11
2.2	PRIMÄRMATERIAL	13
2.3	SEKUNDÄRMATERIAL	14
3	TEORI	16
4	LITTERATURÖVERSIKT OCH TIDIGARE FORSKNING	18
5	PRESENTATION OCH ANALYS AV INTERVJUSTUDIENS RESULTAT	21
5.1	PRESENTATION AV INTERVJUPERSONERNA	21
5.2	ERFARENHETER AV SOCIALTJÄNSTENS ARBETE	23
5.2.1	<i>Rädsla och osäkerhet inom Socialtjänsten</i>	23
5.2.2	<i>Att vårdnadshavare kontaktas och ibland blir indragna i ärenden</i>	24
5.2.3	<i>Skyddat boende och det långsiktiga arbetet vid en placering</i>	26
5.2.4	<i>Sammanfattning</i>	28
5.3	BEHOV HOS SOCIALTJÄNSTEN SOM UPPMÄRKSAMMAS	29
5.3.1	<i>Kunskap</i>	29
5.3.2	<i>Rutiner</i>	33
5.3.3	<i>Resurser</i>	34
5.3.4	<i>Stöd</i>	35
5.3.5	<i>Personligt mod</i>	36
5.3.6	<i>Samverkan</i>	37
5.3.1	<i>Sammanfattning</i>	37
5.4	HUR INTERVJUSTUDIENS RESULTAT KAN FÖRSTÅS MED HJÄLP AV DEMBOURS TEORETISKA PERSPEKTIV	38
6	DISKUSSION	41
6.1	SLUTSATS	41
6.2	DISKUSSION	42
	REFERENSER	44
	BILAGA 1 - INTERVJUGUIDE	46
	BILAGA 2 - SAMTYCKESBLANKETT	47

1 Inledning

“Marriage must be entered into with the free consent of the intending spouses.”¹

Citatet är ett utdrag ur artikel 10.1 i *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (ICESCR) där det framkommer att det är en mänsklig rättighet att äktenskap endast får ingås när ett frivilligt samtycke finns från båda parter. Det här är något som de Förenta Nationerna har upprepat i ett flertal konventioner, bland annat i *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW).² Trots att Sverige har ratificerat både CEDAW och ICESCR riskerar människor i Sverige att giftas bort mot sin vilja. Det finns begränsat med forskning på hur många i Sverige som utsätts eller riskerar att utsättas för tvångsäktenskap. I en nationell studie från 2009 gjordes bedömningen att cirka 70 000 personer i åldrarna 16–25 år upplever att de inte fritt kan välja vem de ska få gifta sig med.³ Tvångsäktenskap drabbar personer av alla kön och åldrar.

De som söker hjälp vid oro för ett planerat tvångsäktenskap kommer vanligtvis i kontakt med Socialtjänsten. Socialtjänsten har vissa befogenheter och skyldigheter vid ärenden kopplade till tvångsäktenskap. Eftersom Socialtjänsten är en svensk myndighet innebär det att de ska arbeta både efter den svenska lagstiftningen och följa de internationella åtaganden som Sverige har antagit. Ärenden som rör tvångsäktenskap inbegrips i många fall av att det finns bakomliggande hedersnormer inom familjen. Hedersrelaterade ärenden skiljer sig till viss del från andra ärenden som Socialtjänsten stöter på, då strukturerna bakom våldet och förtrycket har en annan karaktär.⁴ Av den anledningen är det intressant att titta närmare på Socialtjänstens arbete vid ärenden som rör tvångsäktenskap inom en hederskontext.

¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, A/RES/2200, 16 December 1966, artikel 10..

² Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, A/RES/34/180, 18 December 1979, artikel 16.1.b.

³ Lisa Modée & Ingrid Bohlin (red.), *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2009, s.154.

⁴ Länsstyrelsen Östergötland, ”Socialtjänsten”, <http://www.hedersfortryck.se/yrkesverksamma/socialtjansten/>.

1.1 Syfte och frågeställningar

Socialtjänsten har som svensk myndighet ansvar att hjälpa och stötta de som riskerar att ingå ett tvångsäktenskap. För att de som är rädda för ett framtida tvångsäktenskap ska kunna få det skydd som Socialtjänsten är ansvarig att ge krävs det att Socialtjänstens arbete fungerar. I den här intervjustudien undersöks vilka erfarenheter som yrkesverksamma inom olika yrkesområden har av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. Gemensamt är att samtliga intervju-personer har kommit i kontakt med Socialtjänsten och med frågan om tvångsäktenskap på ett eller annat sätt.

Intervjustudien syftar till att skapa en djupare förståelse för olika erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. För att uppnå syftet utgår studien från följande frågeställningar:

- *Hur upplever de intervjuade Socialtjänstens arbete och hantering av ärenden som rör tvångsäktenskap?*
- *Vilka eventuella behov inom Socialtjänsten uppmärksammar de intervjuade?*
- *Hur kan intervjustudien bättre förstås genom att applicera Dembours teoretiska perspektiv på intervjustudiens resultat?*

1.2 Socialtjänstens skyldigheter och befogenheter

Socialtjänsten har en rad lagar och regler att förhålla sig till i ärenden som rör tvångsäktenskap. De lagar som är tillämpliga i ärenden som rör tvångsäktenskap är främst *socialtjänstlag (2001:453)* (SoL) och *lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU). Nedan redogörs några lagar som är av relevans för Socialtjänstens skyldigheter och befogenheter vid tvångsäktenskapsärenden.

Socialstyrelsen skriver i utbildningsmaterialet *Vänd dem inte ryggen* att ”Insatserna inom Socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra uppgifterna.”⁵ I SoL framkommer det att vid en anmälan eller ansökan där det är möjligt att ta in en åtgärd ska en utredning inledas utan dröjsmål.⁶

⁵ Socialstyrelsen, *Vänd dem inte ryggen: Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*, 2014, s.36.

⁶ Socialtjänstlag (2001:453), 11 kap. 1 §.

Enligt SoL framgår det även att: ”Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.”⁷ Den här lagen innebär att barnets bästa ska tas i beaktning när ett beslut ska tas i ärenden som rör barn. Med barn inbegrips personer under 18 år.⁸ Ett barn eller ungdom som är orolig för ett tvångsäktenskap kan behöva få skydd i form av ett familjehem eller ett skyddat boende. Vid placering av en person under 18 år krävs samtycke av vårdnadshavare enligt SoL. Motsäger sig vårdnadshavarna en placering kan barnet under vissa omständigheter placeras genom LVU. Om det bedöms nödvändigt har Socialtjänsten rätt att hålla barnets vistelseort hemlig för vårdnadshavarna.⁹

En person över 15 år har rätt att bestämma över sitt liv så länge kriterierna i någon av de svenska tvångslagstiftningarna inte kan tillämpas, vilket är LVU när det rör tvångsäktenskapsärenden.¹⁰ Paragraf 2 och 3 i LVU kan bli tillämpliga i tvångsäktenskapsärenden. 2 § i LVU kan tillämpas upp till det att personen fyller 18 år, medan 3 § i LVU kan tillämpas upp till det att personen fyller 20 år.¹¹ 2 § stadgar att personer under 18 år kan omhändertas under kriteriet att förhållandet i hemmiljön utgör risker för barnets hälsa eller utveckling.¹² För att kunna omhänderta någon enligt 3 § i LVU krävs det att personens beteende uppfyller särskilda kriterier, där det ska föreligga en påtaglig risk för att ungdomens hälsa och utveckling skadas.¹³

1.3 Forskningsetiska bedömningar

I en kvalitativ intervjustudie råder det en maktbalans mellan den som intervjuar och intervju-personerna som deltar, vilket det som forskare är viktigt att vara införstådd med. Kvale tar upp fyra osäkerhetsområden som bör beaktas. De fyra osäkerhetsområdena är informerat samtycke, konfidentialitet, konsekvenser och forskarens roll.¹⁴ Dessa fyra områden presenteras mer utförligt nedan.

⁷ Socialtjänstlag (2001:453), 1 kap. 2 § 2 st.

⁸ Socialtjänstlag (2001:453), 1 kap. 2 § 3 st.

⁹ Socialstyrelsen, 2014, s.43.

¹⁰ Socialtjänstlag (2001:453), 1 kap. 2 § 1 st och 2 st.

¹¹ Socialtjänstlag (2001:453), 1 kap. 2 § 2 st och 3 st.

¹² Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 2 §.

¹³ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 3 §.

¹⁴ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur, 2009, s.92.

För att förhålla mig till Kvales anspråk på vad som utgör ett informerat samtycke har samtliga personer som intervjuats informerats om studiens syfte och ändamål, samt att uppsatsen offentliggörs. De har frivilligt samtyckt till att delta i studien och har informerats om att de kan avbryta sitt deltagande när som helst utan att behöva uppge skäl. De är informerade om att deras uppgifter behandlas konfidentiellt och att de är avidentifierade i den slutliga rapporten. De är medvetna om att det inte kan garanteras att det obearbetade materialet är helt avidentifierat. Slutligen är de informerade om att intervjumaterialet endast nyttjas som underlag för den här studien. De som har blivit intervjuade genom ett fysiskt möte har fått den här informationen över mejl samt skrivit under en samtyckesblankett där ovanstående information ges. Samtyckesblanketten finns att läsa under *Bilaga 2*. De som har intervjuats över telefon har fått informationen skriftligt över mejl samt muntligt över telefon innan intervjun startades, där de har gett ett muntligt samtycke till att delta.¹⁵

Med konfidentialitet syftar Kvale på att identifiera vilken information som kan ges ut om intervjupersonerna utan att deras identitet riskerar att avslöjas.¹⁶ Här har endast den information som ger en förståelse av hur de har kommit i kontakt med Socialtjänsten i frågan om tvångsåktenskap valts att presentera. Kvale lyfter även upp att konsekvenserna av ett deltagande i studien ska tas i beaktning.¹⁷ För att minimera risken att deltagandet i studien ska kunna komma att påverka deltagarna negativt har alla intervjuer gjorts med personer som har yrkesmässig erfarenhet av Socialtjänstens arbete mot tvångsåktenskap. Inga frågor om personliga erfarenheter av hedersförtryck har ställts. Samtliga intervjuade har blivit tillfrågade möjligheten att få utskriften av sin intervju skickad för att kunna ta bort känsliga delar alternativt rätta till eventuella missförstånd.

Avslutningsvis har en reflektion över min forskarroll gjorts under intervjuernas genomförande samt när intervjumaterialet granskades. Kvale menar att forskarens roll har en stor betydelse för studiens kvalitet.¹⁸ Vid intervjuerna med anställda inom Socialtjänsten har de själva fått ge sin bild av Socialtjänstens arbete, med syftet att undvika att personerna ska behöva ställa sig i en försvarsposition. Under innehållsanalysen av intervjuerna har jag varit uppmärksam på att systematiskt förhålla mig till min metod, för att avvakta med att ta in mitt teoretiska perspektiv samt tidigare forskning inom området. Kvale lyfter även risken med att

¹⁵ Kvale, 2009, s.87.

¹⁶ Kvale, 2009, s.88.

¹⁷ Kvale, 2009, s.89.

¹⁸ Kvale, 2009, s.90.

man som forskare inte kan upprätthålla en distans till intervjupersonerna, vilket kan leda till att man oreflekterat instämmer i deras tolkningar.¹⁹ Det här var en svårighet för min del under intervjuernas gång, där jag ibland hamnade i situationer där jag av reflex nickade eller med kroppsspråk instämde på det personerna sade.

1.4 Centrala begrepp

1.4.1 Hedersrelaterat våld och förtryck

Socialstyrelsen förklarar hedersrelaterat våld och förtryck (HRV) som ett sätt att upprätthålla familjens eller släktens heder, där flickans eller kvinnans oskuld står i centrum. Kontrollen av kvinnans sexualitet är central för att upprätthålla familjens anseende. Till skillnad från annat våld som vanligtvis sker mellan två individer utövas normalt HRV av flera personer, där det finns ett kollektivt uppmuntrande till våldet och förtrycket. Våldet kan vara spontant eller planerat.²⁰ Att våldet accepteras av den omgivande familjen förklaras av Socialstyrelsen genom att: ”Hedern är knuten till kollektivet, så familjemedlemmarna har en gemensam heder och alla är beroende av varandra. Det räcker med rykten för att en familj ska förlora sin heder.”²¹

HRV är i sig ett abstrakt begrepp som innefattar en lång rad olika former av begränsningar, förtryck och våld, som tas i uttryck på olika sätt.²² Socialstyrelsen uppmärksammar att det finns två former av utsatthet kopplat till hedersrelaterat våld. Den ena formen är att leva med begränsningar, förtryck och kontroll för att säkerställa att hedersnormerna följs. Den andra formen är att utsättas för bestraffningar, hot eller våld om man bryter mot normerna. Genom att bestraffa den som brutit mot hedersnormerna kan familjens heder återupprättas.²³

Det är inte endast flickor och kvinnor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, även killar och män utsätts. Homosexuella, bisexuella och transpersoner är enligt Socialstyrelsen extra sårbara grupper i sammanhang som präglas av hedersnormer. Socialstyrelsen uppmärksammar att många unga hbtq-personer som lever i en hederskontext ut-

¹⁹ Kvale, 2009, s.91.

²⁰ Socialstyrelsen, 2014, s.18–19.

²¹ Socialstyrelsen, 2014, s.19.

²² Eva Wikström & Mehdi Ghazinour, ”Swedish experience of sheltered housing and conflicting theories in use with special regards to honour related violence (HRV)”, *European Journal of Social Work*, 13(2), 2010, s.252.

²³ Socialstyrelsen, 2014, s.19.

sätts för omvändelseförsök, vilket innebär att familjen använder olika tillvägagångssätt för att försöka korrigera personens sexuella läggning. En metod som används är tvångsäktenskap.²⁴

Under intervjuerna var det flera som uppmärksammade att det finns en bild av att det endast är männen i släkten som upprätthåller hedersnormerna, vilket inte alltid stämmer överens med verkligheten. Astrid Schlytter och Hanna Linell uppmärksammar att det i flera fall är mamman som har huvudansvar för upprätthållandet av hedersnormer i familjen.²⁵

HRV ses av många som ett kontroversiellt ämne där det finns delade åsikter i dels hur de bakomliggande strukturerna till HRV ska förstås och huruvida det ska ses som en egen kategori inom våldsbrott. Kring det sistnämnda finns det de som hävdar att hedersrelaterat våld och förtryck inte ska särskiljas från andra former av våld och förtryck. Den här uppfattningen är enligt Schlytter och Rexvid inte lika vanligt förekommande idag jämfört med för några år sedan. De tror att det delvis har att göra med att regeringen explicit nämner HRV som en egen kategori i bland annat den nationella strategin för upphörandet av mäns våld mot kvinnor från 2015 (SOU 2015:55). Huruvida HRV ska ses som en egen kategori kommer inte att undersökas i uppsatsens intervjustudie.

1.4.2 Tvångsäktenskap

I den här studien ses tvångsäktenskap som en form av hedersrelaterat våld och förtryck. Länsstyrelsen Östergötland skriver på hemsidan hedersfortryck.se att: ”tvångsäktenskap kan antingen ske genom tvång eller att den unge till exempel genom påtryckningar förmås att gifta sig mot sin vilja.”²⁶ Här inbegrips aspekter som att tvinga, lura, pressa, övertala, hota eller underhålla information för att få någon att gifta sig.

2014 stärktes skyddet mot tvångsäktenskap i Sverige. Dessa lagändringar innebar att två nya brott införlivades i den svenska lagboken; äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Förutom två nya brott skärptes även erkännandet av utländska äktenskap. Dessutom avskaffades möjligheterna för barn att få dispens för att gifta sig.²⁷

²⁴ Socialstyrelsen, 2014, s.18.

²⁵ Astrid Schlytter & Hanna Linell, ”Girls with honour-related problems in a comparative perspective”, *International Journal of Social Welfare*, 19(2), 2010, s.158.

²⁶ Länsstyrelsen Östergötland, ”Barn- och tvångsäktenskap”, <http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/aktenskapstvång-och-barnaktenskap/>.

²⁷ Regeringskansliet, *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*, Justitiedepartementet, artikelnr. Ju 14.02, 2014.

Det nya brottet äktenskapstvång gäller den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. [...] När vuxna som ett barn är beroende av pressar barnet att gifta sig mot sin vilja eller arrangerar ett äktenskap utan hänsyn till vad barnet vill, kan det vara fråga om att barnets utsatta belägenhet utnyttjas. [...] Dessutom omfattas äktenskapsliknande förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra samt innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.²⁸

Den nya lagstiftningen har bland annat tydliggjort vad som inbegrips i ett äktenskapstvång. Utnyttjandet av utsatt belägenhet tillkom med den nya lagstiftningen. Det innebär att aspekter som att vara i en beroendeställning eller extra utsatt till följd av exempelvis en intellektuell funktionsnedsättning kan tas i beaktning. Även att ingå äktenskapsliknande förbindelser kan nu räknas som ett tvångsäktenskap.²⁹

Brottet gäller den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse.³⁰

Den andra nya lagstiftningen innebär att det nu är förbjudet att lura någon till ett annat land för att där giftas bort genom tvång eller påtryckningar.³¹

²⁸ Regeringskansliet, 2014.

²⁹ Regeringskansliet, 2014.

³⁰ Regeringskansliet, 2014.

³¹ Regeringskansliet, 2014.

2 Metod och material

Med anledning av studiens syfte har en kvalitativ studie valts att göra. Undersökningen ämnar därför inte visa en representativ bild av hur Socialtjänstens arbete ser ut runt om i landet. För att uppmärksamma eventuella likheter och skillnader i de intervjuades erfarenheter har en kvalitativ innehållsanalys gjorts på transkriptionerna av de genomförda intervjuerna. Nedan presenteras hur intervjustudien och innehållsanalysen har genomförts.

2.1 Kvalitativ intervjustudie

I den här intervjustudien har Steinar Kvale och Sven Brinkmanns sju stadier i en intervjuundersökning använts för att strukturera upp planeringen, genomförandet och efterarbetet av intervjuerna. De sju stadierna presenteras nedan.

Steg ett är *tematisering*. Det första steget är att klargöra studiens syfte och frågeställningar. Det ska enligt Kvale göras genom att fokusera på tre nyckelfrågor: Varför ska studien genomföras? Vad ska undersökas? Hur ska studien utföras?³² Kvale poängterar att för att kunna besvara vad som ska undersökas krävs det en förkunskap om ämnet. Det kan därmed ses som en fördel att jag har tidigare yrkeserfarenhet av att arbeta förebyggande mot tvångsåktenskap genom en ideell organisation. Kvale tar upp att två av fördelarna med att ha befunnit sig i den miljö som intervjupersonerna befinner sig i är att man har en känsla av vad intervjupersonerna kommer att tala om, samt att forskaren är medveten om de etisk-politiska frågor som man behöver ta hänsyn till under intervjuerna samt i rapporteringen.³³

Steg två är *planering*. I planeringsstadiet ska det bland annat klargöras vilken kunskap som eftersträvas och vilka moraliska aspekter som ska beaktas.³⁴ Ett beslut om att genomföra semistrukturerade intervjuer togs, vilket innebär att intervjuerna har gjorts med några övergripande teman och frågor. Genom semistrukturerade intervjuer är det möjligt att vara flexibel

³² Kvale, 2009, s.120-121.

³³ Kvale, 2009, s.123-124.

³⁴ Kvale, 2009, s.118.

och ställa följdfrågor.³⁵ Under *Bilaga 1* går det att läsa den intervjuguide som har använts till samtliga intervjuer.

Steg tre är genomförandet av *intervjuer*. Urvalet av intervjupersoner redogörs under kapitel 2.1.1 *Urval av intervjupersoner*. Genomförandet av intervjuerna beskrivs under kapitel 2.1.2 *Genomförandet av intervjuerna*.

Steg fyra är *utskrift*. Här ska intervjumaterialet förberedas för en analys genom att transkriberas från muntligt till skriftligt format.³⁶ Intervjuerna spelades in efter ett godkännande från den intervjuade och transkriberades sedan. Utskriften av intervjuerna har gjorts så snart som möjligt efter att intervjun genomfördes. Anteckningar togs under intervjuerna för att underlätta transkriberingen och för att komma ihåg specifika intryck som jag fick under intervjun. Under transkriptionen har vissa ändringar i meningsuppbyggnaderna gjorts för att det ska bli lättare att läsa, vilket Kvale indikerar som acceptabelt så länge det inte förvanskar användningen av intervjumaterialet.³⁷ Vissa delar av samtalen har även kortats ner, men det väsentliga i innehållet är bevarat. Den bakomliggande orsaken är tidsaspekten. För att undvika missförstånd lyssnas samtliga intervjuer igenom en ytterligare gång under steg fem. Samtliga respondenter har även erbjudits att få utskriften skickad för ett godkännande, där de har haft möjlighet att påkalla justeringar. Då jag är intresserad av innehållet i intervjun, inte hur personerna framförde sina erfarenheter, är min åsikt att dessa justeringar inte påverkar analysen i steg fem negativt.

Steg fem är *analys*. Val av analysmetod ska enligt Kvale göras med hänsyn till intervjumaterialets karaktär samt undersökningens syfte och ämne.³⁸ Valet blev att göra en kvalitativ induktiv innehållsanalys, se kapitel 2.1.3 *Kvalitativ induktiv innehållsanalys*.

Steg sex är *verifiering*, vilket innebär att reflektera över intervjuresultatets validitet och reliabilitet. Hädanefter används termerna trovärdighet och tillförlitlighet. Med trovärdighet (validitet) menas om intervjustudien undersöker vad den var avsedd att granska.³⁹ Ett sätt att öka studiens trovärdighet är att göra det möjligt för läsaren att själv kunna göra andra tolkningar. Av den anledningen innehåller studiens resultat många citat från intervjupersonerna. Med tillförlitlighet (reliabilitet) avses att utvärdera om undersökning är utförd på ett konse-

³⁵ Kvale, 2009, s.146–154.

³⁶ Kvale, 2009, s.118.

³⁷ Kvale, 2009, s.204.

³⁸ Kvale, 2009, s.118.

³⁹ Kvale, 2009, s.118.

kvent sätt och om resultatet hade blivit detsamma om undersökningen gjordes på nytt.⁴⁰ Genom att hålla mig till en intervjuguide under samtliga intervjuer, transkribera noggrant och tematisera transkriptionerna metodologiskt är studien enligt mig utförd på ett konsekvent sätt.

Det sjätte och slutliga steget är *rapportering*. Här ska resultatet av undersökningen sammanställas på ett läsbart sätt, med beaktning för etiska aspekter och vetenskapliga kriterier.⁴¹ Rapporteringen av studiens resultat presenteras i kapitel 5 *Presentation och analys av intervjustudiens resultat*.

2.1.1 Urval av intervjupersoner

Vid val av intervjupersoner har kraven varit att de antingen själva arbetar inom Socialtjänsten alternativt att de har yrkesmässiga erfarenheter av frågan om hedersrelaterat våld och förtryck. Urvalet av intervjupersoner gjordes utifrån en önskan om att få med flera olika aspekter och därmed ett rikare material. Både inom Socialtjänsten samt bland de övriga intervjuade finns det en stor variation i vilken yrkesroll de har samt på vilket sätt de kommer i kontakt med frågan om tvångsäktenskap.

Urvalet av intervjupersoner inom Socialtjänsten har begränsats till anställda inom två kommuner; kommun x och kommun y. Kommun x är en mellanstor stad i södra Sverige, medan kommun y är en storstad i södra Sverige. Studien gör inte någon större analys av eventuella skillnader mellan de två kommunerna. Tanken med att vara transparent med kommuntillhörighet är att det för den intresserade kan ge en indikation på eventuella likheter och skillnader mellan två kommuner.

Intervjuerna med yrkesverksamma inom Socialtjänsten har genomförts med syfte att få anställdas bild av Socialtjänstens arbete. Fyra av de elva intervjuerna genomfördes med yrkesverksamma inom Socialtjänsten, där en av intervjuerna var en gruppintervju på två anställda som arbetar tillsammans på samma enhet. Gruppintervjun uppstod då det efterfrågades av den tillfrågade intervjupersonen. Tre av de intervjuade inom Socialtjänsten arbetar inom kommun x, medan de resterande två arbetar inom kommun y.

Vid urval av intervjupersoner utanför Socialtjänsten var det geografiska kravet inte lika strikt. Därför har det även gjorts intervjuer med personer som arbetar i andra kommuner än x och y. Genom att vidga på det geografiska kravet kunde intervjuer göras med fler organisat-

⁴⁰ Kvale, 2009, s.200.

⁴¹ Kvale, 2009, s.118.

ioner, forskare och myndighetsanställda med stor kompetens inom området. Enligt mina avvägningar var det värdefullt att få med deras erfarenheter inom området, trots att de inte nödvändigtvis har kommit i kontakt med Socialtjänsten i kommun x eller y. Totalt har sju yrkesverksamma utanför Socialtjänsten intervjuats. En person är yrkesverksam i kommun x, en i kommun y och ytterligare en yrkesverksam arbetar inom både kommun x och y. Resterande fyra intervjupersoner arbetar i Mellansverige. Samtliga intervjuer har gjorts med bakgrund av deras yrkesmässiga erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap.

2.1.2 Genomförandet av intervjuerna

Alla intervjuer, med undantag för en intervju, har gjorts enskilt och samtliga intervjuer tog mellan 30 och 45 minuter. Alla intervjuer med anställda inom Socialtjänsten gjordes genom fysiska möten. Frågorna i intervjun till personerna inom Socialtjänsten fokuserade på deras yrkesmässiga erfarenheter av att arbeta med frågan om tvångsäktenskap. Intervjuerna med de yrkesverksamma utanför Socialtjänsten gjordes genom fysiska möten, med undantag för intervjuerna med de som arbetar inom Mellansverige. Intervjuerna med de yrkesverksamma i Mellansverige gjordes över telefon. Intervjufrågorna till de yrkesverksamma utanför Socialtjänsten fokuserade på deras yrkesmässiga erfarenheter av problematiken kring tvångsäktenskap samt deras erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap.

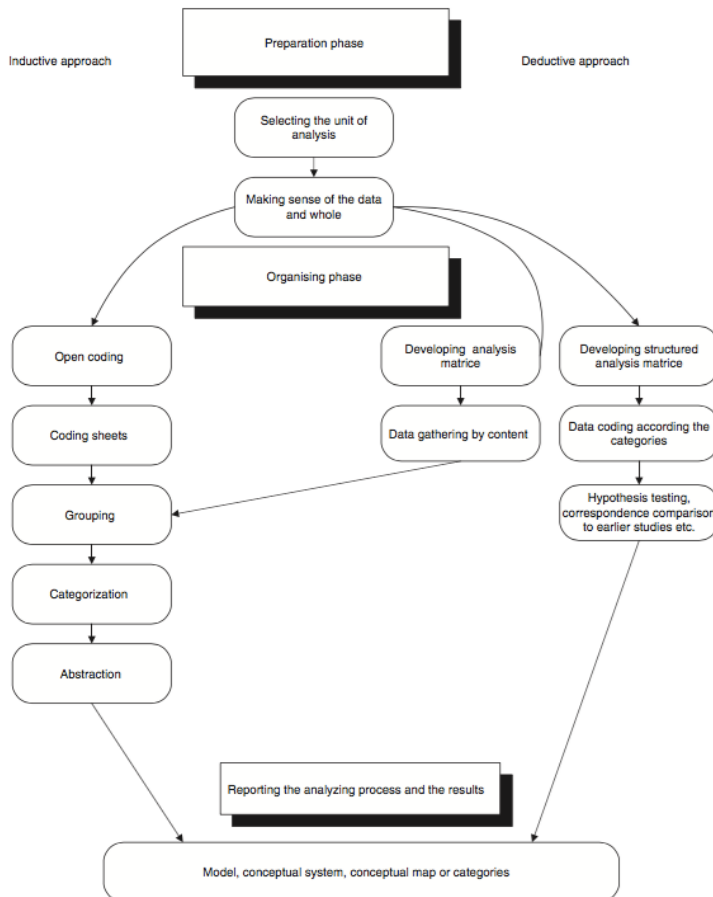
Intervjuerna inleddes med en redogörelse för undersökningens syfte och upplägg, där intervjupersonen fick möjlighet att ställa frågor samt godkänna att samtalet spelas in. Innan intervjufrågorna ställdes lästes samtyckesblanketten igenom och skrevs under. Intervjun avslutades sedan med en uppföljning där intervjupersonerna tillfrågades om de önskade tillägga något.

2.1.3 Kvalitativ induktiv innehållsanalys

En induktiv kvalitativ innehållsanalys har gjorts på transkriberingarna av de genomförda intervjuerna. Att det är en induktiv innehållsanalys betyder att intervjumaterialet har granskats relativt oberoende av teori och tidigare forskning.⁴² Jag har valt att granska vad texten i intervjuerna säger genom att titta på de synliga och uppenbara elementen, vilket Graneheim och

⁴² Elo, Satu & Kyngäs, Helvi, "The qualitative content analysis process", *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 2007, s.107, 109.

Lundman beskriver som ett sätt att göra en kvalitativ innehållsanalys på.⁴³ Analysen baseras inte på att försöka tolka vad intervjupersonerna försöker förmedla mellan raderna, utan på vad som konkret har sagts. Det här beslutet baseras på en önskan om att undvika eventuella fel-tolkningar som kan påverka resultatets trovärdighet. Det innebär dock inte att analysen inte innehåller några tolkningar av intervjupersonernas svar, eftersom det i sig är oundvikligt.

Figur 1.⁴⁴

För att strukturera upp granskningen av intervjuerna har den kvalitativa innehållsanalysen gjorts utifrån Elo och Kyngäs beskrivning av hur en induktiv kvalitativ innehållsanalys kan genomföras, se figur 1. Det första steget enligt Elo och Kyngäs induktiva innehållsanalys är att hitta och bestämma sitt primärmaterial, vilket i mitt fall är de elva intervjuerna. Det andra steget är att läsa igenom transkriptionerna för att få en överblick av vad som diskuteras. Det tredje steget i Elo och Kyngäs induktiva metod är att strukturera upp materialet genom att göra vad de kallar ”open coding”, vilket innebär att skriva anteckningar i form av nyckelord

⁴³ Ulla Hallgren Graneheim & Berit Lundman, “Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness”, *Nurse Education Today*, 24(2), 2004, s.106.

⁴⁴ Elo & Kyngäs, 2007, s.110.

eller korta meningar i marginalen av intervjuerna. Elo och Kyngäs rekommenderar att materialet läses igenom flera gånger där allt som ses som relevant för att beskriva innehållet antecknas i marginalen.⁴⁵

Följande två steg är att föra över alla anteckningar från marginalen till ”coding sheets” där anteckningarna sedan grupperas efter vad de handlar om. Efter att ha grupperat mina anteckningar är nästa steg enligt Elo och Kyngäs metod att kategorisera anteckningarna. Att kategorisera materialet blir ett sätt att urskilja samband och skiljaktigheter mellan intervjupersonernas erfarenheter och syn på arbetet mot tvångsäktenskap. Kategoriseringen medför enligt Elo och Kyngäs även en ökad förståelse för det fenomen som analyseras. I kategoriseringsstadiet är forskarens roll påtaglig eftersom det är hen som avgör vilka delar som ska läggas in i samma kategori.⁴⁶

Den sista delen av den induktiva kvalitativa innehållsanalysen är ”Abstraction”, vilket kortfattat innebär att hitta de huvudkategorier som sammanfattar de olika forskningsområdena.⁴⁷ Mina två forskningsområden valdes utifrån mina två första frågeställningar, vilket resulterade i ett område om erfarenheter av Socialtjänstens arbete och ett område om behov som uppmärksammats. Det är resultatet av det här steget som presenteras under kapitel 5 *Presentation och analys av intervjustudiens resultat*. Jag har valt att i uppsatsen kalla huvudkategorierna för teman.

2.2 Primärmaterial

Mitt primärmaterial består av transkriberingarna av de genomförda intervjuerna. För att värna om de medverkades integritet och säkerhet är samtliga som intervjuats avidentifierade. De fem intervjupersoner som arbetar inom Socialtjänsten benämns i uppsatsen som *Socialtjänsteperson 1*, *Socialtjänsteperson 2*, etc. De resterande som inte arbetar inom Socialtjänsten är uppdelade efter sin yrkesroll. Fyra av intervjupersonerna utanför Socialtjänsten arbetar inom ideella organisationer och har därför valts att kallas för *Ideell organisation 1*, *Ideell organisation 2*, etc. Två av intervjupersonerna arbetar som forskare och kallas i den här uppsatsen för *Forskare 1* och *Forskare 2*. Slutligen medverkade en person som arbetar inom en annan myn-

⁴⁵ Elo & Kyngäs, 2007, s.109.

⁴⁶ Elo och Kyngäs, 2007, s.111.

⁴⁷ Elo och Kyngäs, 2007, s.111.

dighet än Socialtjänsten, varvid denne kallas *Myndighetsperson 1*. En presentation av samtliga intervjupersoner går att hitta under kapitel 5.1 *Presentation av intervjupersonerna*.

2.3 Sekundärmaterial

Som sekundärmaterial har jag använt mig av olika typer av myndighetsmaterial samt tidigare forskning. Den tidigare forskningen presenteras under kapitel 4 *Litteraturöversikt och tidigare forskning*. Resterande material presenteras nedan.

Rapporten *Vänd dem inte ryggen: Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck* har använts främst för att granska Socialtjänstens skyldigheter och befogenheter. Den har även använts för att definiera och förklara begreppet hedersrelaterat våld och förtryck. Den är publicerad 2014 av Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen. Rapporten granskar Socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck i stort, där arbetet mot tvångsäktenskap inbegrips.⁴⁸

Länsstyrelsen Östergötland driver en hemsida för att sprida kunskap och information om hedersrelaterat våld och förtryck. Hemsidan heter hedersförtryck.se och innehåller bland annat en utförlig beskrivning av Socialtjänstens ansvar i arbetet. Hemsidan har främst använts för att ge bakgrundsinformation om tvångsäktenskap och om Socialtjänstens ansvarsområden.

Ytterligare en rapport från myndighetsidan är Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja*. Ungdomsstyrelsen är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor. Rapporten bygger på en gedigen kartläggning med stöd av både forskare, myndigheter och ideella organisationer i Sverige. Kartläggningen bygger på två stycken enkätundersökningar. Enkätundersökningarna gavs ut till ca 6000 respektive 2000 ungdomar mellan 16–25 år och innehöll bland annat frågor om äktenskap.⁴⁹ I den här uppsatsen används rapporten främst för att ge en uppfattning av hur många ungdomar i Sverige som upplever att de inte får gifta sig med vem de vill. Valet av rapporten bygger på att det här är den senaste nationella statistiken på förekomsten av tvångsäktenskap i Sverige.

Förutom rapporter och hemsidor har även några lagtexter använts. En av lagtexterna är *lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)* som har använts för att beskriva hur bestämmelserna vid ett tvångsomhändertagande ser ut. I ärenden som rör tvångs-

⁴⁸ Socialstyrelsen, 2014.

⁴⁹ Modée & Bohlin, 2009, s.143.

äktenskap är det främst 2 § och 3 § LVU som är tillämpliga. Förutom LVU presenteras några av lagarna ur *Socialtjänstlag (2001:453)* (SoL), som är en lagtext specifikt utformad för Socialtjänsten.⁵⁰ Dessa två lagtexter presenteras närmare i kapitel 1.2 *Socialtjänstens skyldigheter och befogenheter*. Utöver dessa lagtexter har även ett faktablad från Regeringskansliet använts för att presentera de lagändringar som gjordes 2014 gällande skyddet mot tvångsäktenskap.⁵¹ En beskrivning av lagändringarna kan läsas under kapitel 1.4.2 *Tvångsäktenskap*.

Slutligen har även de internationella konventionerna CEDAW och ICESCR lyfts fram för att ge två exempel på vilka internationella åtaganden som Sverige har ratificerat. Här är det främst artikel 10.1 i ICESCR och artikel 16.1.b i CEDAW som är relevanta då de uttryckligen säger att människor har rätt till ett frivilligt äktenskap.⁵² Artikel 10.1 i ICESCR presenteras under kapitel 1 *Inledning*. Artikel 16.1.b i CEDAW fastslår att män och kvinnor har: ”The same right freely to choose a spouse and to enter into a marriage only with their free and full consent”⁵³.

⁵⁰ Socialtjänstlag (2001:453)

⁵¹ Regeringskansliet, 2014.

⁵² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, A/RES/2200, 16 December 1966, artikel 10.1.

⁵³ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, A/RES/34/180, 18 December 1979, artikel 16.1.b.

3 Teori

Studiens teoretiska perspektiv baseras på en av Marie-Bénédicte Dembours teser. Marie-Bénédicte Dembour är professor i juridik och antropologi på Brighton University och har i många år forskat om mänskliga rättigheter.⁵⁴ Dembour argumenterar för att rättighetsarbete ska utföras med beaktning för både universalistiska och relativistiska ståndpunkter. Att inta ett universalistiskt perspektiv är enligt Dembour att utgå från att mänskliga rättigheter är en universell överenskommelse som alla står bakom. Att inta ett universalistiskt perspektiv problematiseras av Dembour, som argumenterar för att det skapas en arrogans när man talar om att det finns universella värderingar.⁵⁵ Att istället inta ett relativistiskt perspektiv är, något förenklat, att avvisa mänskliga rättigheter som illegitimt med bakgrund av att kulturer har sina egna moraliska värderingar. Dembour problematiserar även det relativistiska perspektivet genom att säga att kulturer här tenderar att bli en ursäkt för kränkningar av människors rättigheter.⁵⁶

Dembour avråder därmed från att enbart använda det universalistiska eller det relativistiska perspektivet. Istället förespråkar Dembour att både universalism och relativism ska tas i beaktning vid ett rättighetsarbete. Dembour använder arbetet mot könsstympling som ett exempel på hur ett rättighetsarbete bör utgå från att värna om de mänskliga rättigheterna, samtidigt som ett relativistiskt perspektiv tas i beaktning. För att kunna arbeta med rätten till att inte bli könsstympad behövs därmed en förståelse till varför det praktiseras. Här förespråkar Dembour att försöka se på praktiserandet utifrån föräldrarnas perspektiv. Få föräldrar könsstympar sitt barn för att de vill skada barnet, utan Dembour menar att praktiserandet ur föräldrarnas perspektiv görs med välvilja.⁵⁷ På samma sätt kan det här synsättet användas vid arbetet mot tvångsäktenskap.

The position I advocate, which encompasses both the universalist and the relativist stances, is not a middle position [...]. Rather it is a position which makes sense of the fact that a moral agent is inevitably

⁵⁴ University of Brighton, "Professor Marie-Bénédicte Dembour", <https://www.brighton.ac.uk/staff/professor-marie-benedicte-dembour.aspx>.

⁵⁵ Marie-Bénédicte Dembour, "Following the movement of a pendulum: between universalism and relativism", 2001, s.56-59.

⁵⁶ Dembour, 2001, s.58-60.

⁵⁷ Dembour, 2001, s.60-61, 66.

drawn into a pendulum motion. Thus, as one accepts being drawn towards relativism, there is a moment when, getting as it were too close to it, one is compelled to revert towards universalism – and vice versa. My image of the pendulum indicates that the in-between position I advocate is unstable. That my position is characterized by instability does not imply that one should abandon striving to ‘get things right’, for example by drafting human rights legislation, but that one should pursue political struggles in awareness of the limitations that any achievement in this field, however remarkable, entail.⁵⁸

Dembour förespråkar att vi ska befinna oss i ett mellanting mellan universalism och relativism. Men Dembour menar att det här mellantinget är instabilt vilket gör att vi pendlar fram och tillbaka mellan universalism och relativism. Vi tenderar att dras till ett håll, men sedan kommer vi till en punkt när vi ifrågasätter vårt tankesätt och istället dras till det andra perspektivet. Hon tillägger att pendeln fram och tillbaka kan göra att det känns svårt att arbeta med vissa rättighetsfrågor.⁵⁹ Hon är tydlig med att hennes teori inte handlar om att avvisa rättighetsarbete, utan om att de som arbetar med rättighetsarbete bör ha en förståelse för upprätthållandet av olika människorättskränkningar.⁶⁰

Den här studien är en intervjustudie med en induktiv innehållsanalys. En induktiv analys innebär att intervjuerna har genomförts och granskats oberoende av teori och tidigare forskning. Det innebär i praktiken att teorin i den här uppsatsen får betydelse först efter att innehållsanalys har genomförts. Teorin appliceras då på intervjustudiens resultat för att analysera vad studien har pekat på, vilket är studiens tredje frågeställning. En upplevelse som har återkommit under intervjuerna och vid granskning av tidigare forskning inom fältet är att Socialtjänsten behöver vara medveten om en rad aspekter när de hanterar tvångsaktenskapsärenden. Av den anledningen används det teoretiska perspektivet i den här studien för att diskutera några av de aspekter som har lyfts fram av de intervjuade. Dembours teori används därmed inte för att granska alla teman som framkommer av innehållsanalysen. Med hjälp av Dembours teori ges en större förståelse för de många aspekter som Socialtjänsten bör beakta vid hantering av tvångsaktenskapsärenden. Dembours teori används därmed inte för att kritisera Socialtjänstens arbete, utan för att diskutera varför tvångsaktenskapsärenden kan uppfattas som svårhanterliga.

⁵⁸ Dembour, 2001, s.56.

⁵⁹ Dembour, 2001, s.56, 72.

⁶⁰ Dembour, 2001, s.72.

4 Litteraturöversikt och tidigare forskning

Vid sökandet av litteratur har olika databaser använts. Exempel på sökord som använts är: ”tvångsäktenskap”, ”hedersrelaterat våld och förtryck”, ”Socialtjänsten” och ”mänskliga rättigheter”. Den forskning som används i uppsatsen är vetenskapliga studier som har undersökt Socialtjänstens arbete i hedersrelaterade ärenden. Centralt för den forskning som har använts är att de på olika sätt behandlar hedersrelaterat våld och förtryck. Totalt är det sju olika forskningsstudier som presenteras. Samtliga, med undantag för en av studierna, är nationell forskning inom fältet. Att jag har inriktat mig på svenska studier beror på att de ska kunna tillämpas på den svenska kontext som jag undersöker. Hur myndigheter i andra länder arbetar med tvångsäktenskapsärenden ansågs inte lika relevant med tanke på att länders lagar skiljer sig.

Dilek Baladiz som är enhetschef på Origo, ett resurscentrum mot hedersförtryck i Stockholm, har i en intervjustudie pratat med tio unga män som har växt upp med hedersnormer. I boken *I hederns skugga: De unga männens perspektiv* lyfter Baladiz fram vilka krav och förväntningar ungdomarna har växt upp med samt vilka förväntningar de själva upprätthåller mot sin närmsta omgivning.⁶¹ Studien är från 2009 och granskar inte specifikt frågan om tvångsäktenskap, däremot är studien av intresse för att diskutera tilltron till myndigheter bland ungdomar som lever med hedersnormer. Baladiz beskriver att samtliga av de unga män som deltog i hennes studie riktade misstro mot svenska myndigheter.⁶²

Astrid Schlytter och Devin Rexvid har skrivit boken *Mäns Heder: Att vara både offer och förövare*, som även den tar utgångspunkt hos de pojkar och unga män som lever i en hederskontext.⁶³ Boken behandlar bland annat tvångsäktenskap och är delvis skriven för professionella inom den sociala sektorn, vilket gör den intressant i den här undersökningen. *Mäns Heder: Att vara både offer och förövare* publicerades 2016 och har därmed skrivits efter lagförändringarna 2014. Att den skrivits efter att lagarna kring äktenskapstvång ändrades gör att även de juridiska aspekterna som tas upp är av intresse för intervjustudien. Schlytter är docent i rättssociologi och har forskat om olika former av hedersrelaterat våld och förtryck i många

⁶¹ Dilek Baladiz, *I hederns skugga: De unga männens perspektiv*, Gothia Förlag AB, Stockholm, 2009.

⁶² Baladiz, 2009, s.138.

⁶³ Astrid Schlytter & Devin Rexvid, *Mäns heder: att vara både offer och förövare*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016.

år. Rexvid är doktorand i socialt arbete vid Umeå Universitet. Det är främst deras resonemang kring tvångsäktenskap och om Socialtjänstens ansvar i förhållande till LVU som är relevant för min intervjustudie.

Schlytter har även publicerat artikeln *Girls with honour-related problems in a comparative perspective*, som bygger på en avhandling tillsammans med Hanna Linell från FoU Nordväst.⁶⁴ Schlytter och Linell argumenterar utifrån sin forskning för hur hedersrelaterade problem är ett relativt nytt samhällsproblem för myndigheter. Studien bygger på en granskning av hur Socialtjänsten och det svenska rättsväsendet agerade i 37 fall där unga tjejer skulle tas omhand av Socialtjänsten. 13 av ärendena ansågs av Schlytter och Linell vara hedersrelaterade. Här studerades skillnaderna mellan de hedersrelaterade ärendena och de övriga fallen. Resultatet visade på att det gick att urskilja skillnader och att de tjejer som levde i en hederskontext inte alltid får samma skydd som andra utsatta tjejer i Sverige.

Eva Wikström, forskare inom socialt arbete, och Mehdi Ghazinour, professor inom svensk polisutbildning, genomförde en studie under åren 2004–2008.⁶⁵ Forskningen presenterar den svenska regeringens program för att motverka HRV från 2004, där forskarna har ett särskilt fokus på skyddat boende som en vanligt förekommande insats för att skydda personer utsatta för HRV. Undersökningen baseras bland annat på kvalitativa intervjuer med kvinnor som har tidigare erfarenheter av skyddat boende och Socialsekreterare som har haft ärenden där placeringar har gjorts. Eftersom skyddat boende är en av de åtgärder som Socialtjänsten har möjlighet och befogenhet att ge utsatta är studien av intresse för min undersökning.

2006 publicerades en forskningsrapport av Yvonne Sjöblom, professor i socialt arbete, som granskar Socialtjänstens arbete mot hedersvåld utifrån intervjuer med flera socialsekreterare i Sverige.⁶⁶ Förutom att intervjuerna i rapporten endast har gjorts med socialsekreterare finns det många likheter med min studie. I forskningsrapporten *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld* redovisar Sjöblom bland annat om de intervjuade socialsekreterarnas erfarenheter av att arbeta med hedersrelaterade ärenden. Den här forskningen är intressant i kontexten att den kan jämföras med mina resultat för att se om det finns likheter i vilka områden som de intervjuade har tagit upp.

⁶⁴ Schlytter & Linell, 2010.

⁶⁵ Eva Wikström & Mehdi Ghazinour, "Swedish experience of sheltered housing and conflicting theories in use with special regards to honour related violence (HRV)", *European Journal of Social Work*, 13(2), 2010.

⁶⁶ Yvonne Sjöblom, *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*, FoU Nordväst i Stockholms län, Sollentuna, 2006.

Lisa Grans, doktorand på Åbo Akademi University, publicerade 2017 artikeln *Honour-Related Violence and Children's Right to Physical and Psychological Integrity*.⁶⁷ Artikeln fokuserar på mildare former av hedersrelaterat våld och förtryck, som hon kategoriserar inom rätten till fysisk och psykisk integritet. Grans diskuterar hur myndigheter bör förhålla sig till rätten till familjen när beslut tas i ärenden som berör barn som far illa. Här förklarar Grans vad myndigheter ska ha i åtanke när det rör sig om hedersrelaterade ärenden. Även om den här artikeln baseras på en hedersproblematik som inte behöver ha en direkt anknytning till tvångsäktenskap tror jag att den kan vara användbar för att se hur myndigheter bör agera när de handskas med hedersärenden. Grans hänvisar till myndigheters skyldigheter att arbeta efter de internationella konventioner som staten skrivit under, vilket är något som även min undersökning förankrar sig i.

Schlytter kom 2004 ut med boken *Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*.⁶⁸ Forskning är på många sätt lik min granskning då den undersöker Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. Till skillnad från min studie fokuserar Schlytters forskning på de utsatta, inte på yrkesverksammas erfarenheter. I boken beskriver hon vad som stod i utlänningslagen under tidigt 2000-tal och varför Sverige hade ett dubbelsidigt rättssystem när det gäller äktenskap. Då lagstiftningen har ändrats är mycket i boken inaktuellt. Den ger dock en gedigen bild av hur hanteringen av tvångsäktenskapsärenden kunde gå till i början av 2000-talet.

Flera av de forskningsstudier som används i uppsatsen har genomförts innan lagändringarna 2014 gjordes. Av den anledningen har inaktuella delar av forskningen uteslutits. Att mycket av den forskning som presenterats ovan har några år på nacken beror på att det finns en begränsad mängd forskning inom det här området. Mycket av den forskning som finns tillgänglig behandlar hur vi ska förstå oss på HRV, men går sällan in på hur vi i praktiken ska arbeta för att hjälpa de som är utsatta för olika former av HRV. Det här är problematiskt med tanke på att lagförändringarna 2014 innebär att mycket av den forskning som gjorts innan 2014 nu är inaktuell. Jag anser därmed att det finns ett behov av fler studier på hur Socialtjänsten och andra aktörer kan arbeta med rätten till ett frivilligt äktenskap. Fler forskningsluckor som har påträffats diskuteras under kapitel 6.2 *Diskussion*.

⁶⁷ Lisa Grans, "Honour-Related Violence and Children's Right to Physical and Psychological Integrity", *Nordic Journal of Human Rights*, 35(2), 2017.

⁶⁸ Astrid Schlytter, *Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*, Studentlitteratur, Lund, 2004.

5 Presentation och analys av intervjustudiens resultat

I det här kapitlet presenteras resultatet av intervjustudien och innehållsanalysen tillsammans med en diskussion om vad tidigare forskning har lyft fram kring Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. På intervjustudiens resultat appliceras slutligen det teoretiska perspektivet för att diskutera vad intervjustudien har visat på. Först ges en presentation av samtliga intervjupersoner som har medverkat i studien.

5.1 Presentation av intervjupersonerna

Nedan presenteras samtliga personer som har intervjuats i studien.

Socialtjänsteperson 1 arbetar som utbildare och som stöd till förvaltningar inom kommun x, där hen är sakkunnig inom området våld i nära relation. I praktiken innebär det främst kontakt med Socialförvaltningen. Hen har i många år arbetat inom Socialförvaltningen med våldsutsatta och har under dessa år kommit i kontakt med hedersrelaterade ärenden.⁶⁹

Socialtjänsteperson 2 arbetar i Socialtjänsten i kommun x med frågor som rör bland annat tvångsäktenskap. Hen arbetar med målgruppen unga vuxna. Hen arbetar främst som samtalsstöd. Hen jobbar inte med utredning, vilket innebär att hen inte arbetar med omhändertagande eller LVU.⁷⁰

Socialtjänsteperson 3 arbetar som enhetschef på Socialtjänsten i kommun x. Enheten arbetar för att ge stöd till målgruppen unga vuxna. Hen har många års yrkeserfarenhet av att arbeta med hedersrelaterade ärenden, både som socialsekreterare och som enhetschef.⁷¹

Socialtjänsteperson 4 och *Socialtjänsteperson 5* intervjuades i en gruppintervju. De är yrkesverksamma inom samma enhet på Socialtjänsten i kommun y. De arbetar inom öppenvård, vilket innebär att de inte arbetar som utredare eller handläggare i ärenden. De har båda

⁶⁹ Socialtjänsteperson 1, samordnare i kommun x, 11/4-18.

⁷⁰ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

⁷¹ Socialtjänsteperson 3, myndighetssidan i kommun x, 20/4-18.

arbetat förebyggande mot HRV i flera år. De arbetar med utbildning och stöd både till utsatta ungdomar och yrkesverksamma.⁷²

Intervjupersonen bakom *Ideell organisation 1* är yrkesverksam i södra Sverige där hen sedan några år tillbaka arbetar förebyggande mot HRV. Hen arbetar för barn och ungas rättigheter och möter problematiken kring tvångsäktenskap främst genom andra yrkesverksamma som efterfrågar kunskap och råd i ärenden. Hen har kommit i kontakt med Socialtjänsten genom rådgivning, utbildningar och genom att vara en tredje part mellan Socialtjänsten och yrkesverksamma i specifika ärenden.⁷³

Intervjupersonen bakom *Ideell organisation 2* arbetar i kommun y som präst. Hen medverkar även i en organisation som arbetar med interreligiös verksamhet för unga. Genom organisationen har hen varit delaktig i projekt som gjort att hen har kommit i kontakt både med Socialtjänsten och med utsatta ungdomar.

Intervjupersonen bakom *Ideell organisation 3* arbetar på en kvinnojour i kommun x. Genom sitt arbete möter hen flickor och kvinnor som riskerar att utsättas för ett tvångsäktenskap. Som stödperson i olika ärenden, bland annat tvångsäktenskapsärenden, har hen kommit i kontakt med Socialtjänsten.⁷⁴

Intervjupersonen bakom *Ideell organisation 4* arbetar inom en organisation vars syfte är att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck nationellt. Hen är socionom och psykoterapeut. Inom organisationen arbetar hen sedan några år tillbaka som stödperson åt utsatta som på olika sätt är utsatta för HRV. Genom möten med utsatta har hen kommit i kontakt med Socialtjänstens arbete.⁷⁵

Myndighetsperson 1 arbetar på en myndighet i Mellansverige och har tidigare arbetat inom Socialtjänsten i södra Sverige. Intervjun gjordes utifrån hens nuvarande position utanför Socialtjänsten. Personens nuvarande arbetsuppgifter är att arbeta nationellt med information, stöd och förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Hen har många års erfarenhet av att arbeta med hedersrelaterade frågor och har mött åtskilliga personer som har varit utsatta för HRV.⁷⁶

⁷² Socialtjänsteperson 4 & Socialtjänsteperson 5, öppenvård i kommun y, 11/4-18.

⁷³ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

⁷⁴ Ideell organisation 3, kommun x, 19/4-18.

⁷⁵ Ideell organisation 4, Mellansverige, 22/3-18.

⁷⁶ Myndighetsperson 1, Mellansverige, 26/3-18.

Forskare 1 är genusetisk forskare med jämställdhet och hedersaspekten som två expertområden. Hen kommer även i kontakt med hedersaspekten som föredragshållare och debattör, där hen möter personal från Socialtjänsten genom sina föredrag.⁷⁷

Forskare 2 arbetar i Mellansverige och har forskat om HRV under en lång period. Hen har genom sitt arbete kommit i kontakt med unga flickor som uppgett att de riskerar att giftas bort samt kommit i kontakt med Socialtjänsten genom intervjuer och granskningar av olika ärenden.⁷⁸

5.2 Erfarenheter av Socialtjänstens arbete

Erfarenheterna av Socialtjänstens arbete i ärenden som rör tvångsäktenskap är blandade. Några av de intervjuade har goda erfarenheter, vissa uppger att det har varit stora skillnader mellan ärenden i vilket bemötande de utsatta har fått och andra uppger brister i Socialtjänstens agerande och sätt att arbeta för de utsatta. Under innehållsanalysen hittades tre övergripande teman i intervjupersonernas erfarenheter av Socialtjänstens arbete. Det första temat är att det finns en rädsla och en osäkerhet hos Socialtjänsten i hedersrelaterade ärenden. Det andra temat som urskilts är att vårdnadshavare kontaktas och ibland även blir indragna i hedersrelaterade ärenden. Det tredje temat handlar om skyddat boende.

5.2.1 Rädsla och osäkerhet inom Socialtjänsten

Så fort det handlar om heder blir folk rädda och osäkra.⁷⁹

Ibland tror jag att det handlar om rädsla också, att det är väldigt komplext och svårt och får allvarliga konsekvenser. Att man inte riktigt vet hur man ska hantera det. Att man förstår att det är allvarligt och att det kan få drastiska konsekvenser och därför är man rädd för att dra fel beslut.⁸⁰

⁷⁷ Forskare 1, Mellansverige, 26/3-18.

⁷⁸ Forskare 2, Mellansverige, 12/4-18.

⁷⁹ Socialtjänstperson 5, öppenvård i kommun y, 11/4-18.

⁸⁰ Socialtjänstperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

Man behöver inte vara så rädd för det [hedersrelaterade ärenden]. Det finns många svåra situationer människor är i när de söker hjälp hos Socialtjänsten och jag tänker att man får vara lite nyfiken.⁸¹

Flera av de intervjuade inom Socialtjänsten tar upp att många socialsekreterare blir rädda och osäkra vid hedersrelaterade ärenden. Rädslan av att göra fel är något som även diskuteras i Sjöbloms studie på socialsekreterares upplevelser av hedersrelaterade ärenden. Hon belyser att många inom Socialtjänsten är engagerade i att stödja utsatta i HRV-ärenden, men att det finns en osäkerhet i hur de ska göra i praktiken.⁸² Rädslan ses här som ett problem för arbetet mot tvångsäktenskap. Diskussionen om att personer inom Socialtjänsten upplevs vara rädda och osäkra i hanteringen av tvångsäktenskapsärenden kan kopplas till behovet av personligt mod, se kapitel 5.3.5 *Personligt mod*.

5.2.2 Att vårdnadshavare kontaktas och ibland blir indragna i ärenden

[Socialtjänstens hantering av hedersrelaterade ärenden] skiljer sig så mycket. Och där ligger ju problemet, för det ska inte skilja så mycket. Alltså från väldigt goda erfarenheter till väldigt dåliga erfarenheter, som har lett till att ungdomar har förts bort ur landet eller till att ungdomar har utsatts för ännu värre hot, förtryck och våld. Till att det har fungerat jättebra, tydligt, effektivt och snabbt, där man har litat på ungdomen och värnat om ungdomens säkerhet genom att göra riskbedömning och inte kontaktat vårdnadshavare.⁸³

Några av intervjupersonerna tar upp det problematiska med att kontakta den utsattas vårdnadshavare i hedersrelaterade ärenden, något som även styrks av forskare så som Wikström och Ghazinour.⁸⁴ En av riskerna som intervjupersonerna nämner är att det finns en tendens att ta föräldrarnas parti. Ytterligare en risk är att personen utsätts för en ännu värre situation om familjen får reda på att myndigheter har kontaktats. I Sjöbloms studie framkommer det att många socialsekreterare själva har kritiserat att vårdnadshavare behöver kontaktas. Beaktande

⁸¹ Socialtjänsteperson 1, samordnare i kommun x, 11/4-18.

⁸² Sjöblom, 2006, s.17, 26, 59.

⁸³ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

⁸⁴ Wikström & Ghazinour, 2010, s.251.

av hedersaspekten behöver därför tas vid en bedömning om och när vårdnadshavare ska kontaktas, vilket även Grans intygar.⁸⁵

[...] med sådana här fall av hederskultur och hedersvåld så ska man absolut inte arbeta efter någon familjemodell. Då utsätter man flickan för att bli mördad helt enkelt. Och att ta föräldrarnas parti mot flickan är väldigt vanligt vid föräldrasamtal, att man sitter och snackar över huvudet på en tonårstjej.⁸⁶

Att jobba med familjen när det rör ärenden med en hedersaspekt kan vara direkt farligt enligt *Ideell organisation 4*. Wikström och Ghazinour tar också upp arbetat med familjen och yttrar att det riskerar att leda till att familjens bästa prioriteras över individens bästa.⁸⁷ Även Schlytter och Linell problematiserar familjestöd. De ifrågasätter om ett hedersrelaterat ärende verkligen kan lösas genom en dialog mellan ungdomen och föräldrarna.⁸⁸

In situations of honour-related violence, the risk of harm is continuous until the whole family has embraced a different attitude towards how its honour should be upheld. It is the authorities' responsibility to protect the child by supporting this change of attitude.⁸⁹

Grans uttrycker att familjestöd i hedersrelaterade ärenden endast kan fungera om hela familjen är delaktig.⁹⁰ Här går intervjupersonerna emot Grans argumentation, där de uttalar att familjestöd inte ska användas för att det kan leda till stora risker för ökat våld. Flera uttalar även att påtryckningar från släktmedlemmar utanför det som vanligtvis räknas in under "familjen" tenderar att vara stora. Det gör att trots samtal med familjen kommer påtryckningar från de övriga att kvarstå. Några av de intervjuade uttrycker att personer som lever med HRV måste bryta kontakten med sin familj för att kunna leva det liv de själva vill leva. Hur Socialtjänsten ska arbeta med förändringsarbete i familjer där det finns en oro för bortgifte diskuteras även i Socialstyrelsens utbildningsmaterial *Vänd dem inte ryggen*. Där förklarar Socialstyrelsen att Socialtjänsten behöver göra en riskbedömning innan ett familjearbete påbörjas. På samma sätt uppmärksammar Socialstyrelsen att Socialtjänsten behöver bedöma om det finns förutsättningar för förändring inom familjen. Socialstyrelsen påpekar att föräldrarna själva kan vara pressade av andra släktmedlemmar och sakna reell makt i planerandet av ett äktenskap. Soci-

⁸⁵ Grans, 2017, s.160.

⁸⁶ Ideell organisation 4, Mellansverige, 22/3-18.

⁸⁷ Wikström & Ghazinour, 2010, s.251.

⁸⁸ Schlytter, & Linell, 2010, s.153.

⁸⁹ Grans, 2017, s.161.

⁹⁰ Grans, 2017, s.160.

alstyrelsen skriver dock inte att ett förändringsarbete med den utsattas familj alltid ska uteslutas.⁹¹ Till Grans försvar grundar sig hennes forskning på mildare former av HRV, vilket innebär att hon kanske hade argumenterat annorlunda om hennes studier specifikt hade granskat rätten till ett frivilligt äktenskap.

Killarna har ingen tilltro till myndigheterna och några menar att deras problem bara skulle förvärras om de sökte hjälp. [...] Ingen av de tre killar som är drabbade av hedersrelaterat förtryck har varit i kontakt med myndigheter och de tänker inte heller ta kontakt framöver. En av dem poängterar att han inte skulle söka stöd från Socialtjänsten, eftersom han då skulle riskera att familjen vände honom ryggen.⁹²

[...] det finns ett rykte och en rädsla om att Socialtjänsten bara vill ta barnen från föräldrarnas familjer [...].⁹³

[...] det som är typiskt för de som lever i sådana här hotfulla kollektiva nätverk är att de vet att det är lätt att någon försägar sig för att de inte förstår följderna, vilket leder till att de blir ännu mer utsatta.⁹⁴

Flera, både intervjupersoner och forskare tar upp en bristande tilltro till Socialtjänsten bland ungdomar. En av anledningarna tros vara att det finns en uppfattning om att Socialtjänsten förvärrar situationen. *Forskare 2* tar upp att de som bor med sina vårdnadshavare inte alltid vågar kontakta Socialtjänsten eftersom de är rädda att familjen ska få reda på det. Intervjuade socialsekreterare från Sjöbloms studie uttrycker att det finns en oro kring att många barn väntar till de blir myndiga med att kontakta Socialtjänsten, för att undvika att Socialtjänsten kontaktar deras vårdnadshavare.⁹⁵

5.2.3 Skyddat boende och det långsiktiga arbetet vid en placering

Jag tror inte att det är någon som inte skulle få hjälp av Socialtjänsten om de ringde och sa att de är rädda för att bli bortgifta snart, då skulle alla vara på direkt med att hjälpa ungdomen att bli omhändertagen. Det svåra är när ungdomarna själva inte vill, för helt plötsligt kan de vara i ett annat land och då kan de inte få någon hjälp.⁹⁶

⁹¹ Socialstyrelsen, 2014, s.44–45.

⁹² Baladiz, 2009, s.138.

⁹³ Ideell organisation 2, kommun y, 29/3-18.

⁹⁴ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

⁹⁵ Sjöblom, 2006, s.19, 45-46.

⁹⁶ Socialtjänsteperson 5, öppenvård i kommun y, 11/4–18.

Möjligheten för utsatta att få skyddat boende är något som flera tar upp som väl fungerande inom Socialtjänsten. Många är överens om att skyddat boende erbjuds till de som behöver det. Några svårigheter med skyddade boenden lyfts dock fram. Det handlar bland annat om att utsatta inte alltid är beredda att släppa kontakten med sin familj och om att svenska myndigheter har svårt att hjälpa de som har förts utomlands för att giftas bort.

[...] jag [tänker] att det är jätteviktigt att i den åldersgruppen som vi har (myndiga) att förstå svårigheten i de här drastiska besluten. [...] Många säger att jag inte vill lämna min familj eller jag vill inte lämna de jag älskar. Jag vill bara få leva fritt. Men man kan inte ha både och, utan vill man leva fritt får man lämna. [...] Ibland kanske man behöver tid på sig för att fundera på hur man vill göra. Och att kunna prata om det i en trygg miljö, att få stöd i det. Att inte bli pushad åt ett håll utan att få stöd i att man förstår svårigheterna, men också kunna prata om konsekvenserna av de valen man gör eller inte klarar av att göra.⁹⁷

Det behövs en förståelse för svårigheterna i de beslut som de utsatta står inför när Socialtjänsten erbjuder en placering på ett skyddat boende. Flera av de intervjuade diskuterar att det finns en ambivalens hos ungdomarna. Många vill inte tvingas gifta sig men vill samtidigt inte behöva lämna sin familj. Här upplyser *Socialtjänsteperson 2* vikten av att om någon tackar nej till ett skyddat boende får Socialtjänsten inte dra slutsatsen att situationen inte längre är allvarlig för den som sökte hjälp.

Ytterligare en svårighet som tas upp av flera intervjupersoner är det långsiktiga arbetet med att stötta de utsatta till att klara av att stå på egna ben efter en placering. Flera har nämnt att många ungdomar väljer att återvända hem för att få vara med sin familj igen.

Ska verkligen civilsamhället göra det som är det offentliga samhällets ansvar?⁹⁸

Flera av intervjupersonerna ifrågasätter vems ansvar det är att göra det långsiktiga arbetet med att stötta de som har fått ett skyddat boende eller liknande hjälp. *Ideell organisation 1* anser att det här saknas en instans som har i uppdrag att hjälpa de utsatta att bygga upp ett nytt liv utan sin familj eller sin släkt. Hen upplever att det långsiktiga ansvaret har lagts på civilsamhället, vilket gör att hjälpen blir sårbar eftersom ideella organisationer tenderar att leva på tillfälliga medel. Att Socialtjänsten behöver ge långsiktig hjälp är något som tas upp av flera forskare.⁹⁹ I Wikström och Ghazinours intervjuer med kvinnor som varit placerade på skydd-

⁹⁷ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

⁹⁸ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

⁹⁹ Sjöblom, 2006, s.55.

dade boenden finns det en positiv bild av det långsiktiga arbetet.¹⁰⁰ Däremot önskar många av kvinnorna i efterhand att de hade fått mer stöd i att förbereda sig känslomässigt och praktiskt innan de lämnade sina skyddade boenden.¹⁰¹ Socialstyrelsen tar också upp behovet av långsiktigt stöd vid en placering. De skriver i *Vänd dem inte ryggen* att: ”Flera olika aktörer kan behöva bidra till stöd, skydd och rehabilitering för placerade ungar, och det är därför viktigt att insatserna samordnas.”¹⁰²

Många av de intervjuade nämner användningen av LVU under intervjuerna. Några påpekar att Socialtjänsten borde ta användning av LVU oftare i tvångsaktenskapsärenden. Svårigheter i att veta när man ska använda LVU är något som *Socialtjänstpersonal 3* tar upp under intervjun. Hen tillägger att hen inte har några goda erfarenheter av ärenden där LVU faktiskt har använts. Svårigheten i att veta när LVU ska tillämpas tas även upp av Sjöblom¹⁰³ samt av Schlytter och Rexvid. Schlytter och Rexvid anmärker bland annat att 2§ LVU har vissa brister som gör att den inte alltid kan tillämpas vid hedersrelaterade ärenden.¹⁰⁴

5.2.4 Sammanfattning

Upplevelserna av hur väl Socialtjänstens arbete mot tvångsaktenskap fungerar varierar bland de intervjuade. Vissa har goda erfarenheter, exempelvis av Socialtjänstens engagemang för att hjälpa de som kommer i kontakt med Socialtjänsten. Andra anser att Socialtjänstens hantering av ärenden rörande tvångsaktenskap varierar mycket beroende på kommun och på socialsekreterare. Det här problematiseras av många eftersom utsatta därmed inte garanteras en likvärdig hjälp. Några riktar skarp kritik mot Socialtjänstens hantering av ärenden gällande tvångsaktenskap. Främst är det olika brister som tas upp. Sammanlagt har det gått att urskilja tre övergripande teman som flera av de intervjuade diskuterar; rädsla, kontakten med vårdnadshavare och skyddat boende.

Det första temat är upplevelsen av att det finns en rädsla och en osäkerhet i hanteringen av tvångsaktenskapsärenden. Rädslan baseras enligt de intervjuade på en vetskap om att fel beslut i ärendet kan få allvarliga konsekvenser för den utsatta. Det andra temat är problematiserandet av att vårdnadshavare kontaktas och ibland även blir indragna i ärenden. De intervju-

¹⁰⁰ Wikström & Ghazinour, 2010, s.254.

¹⁰¹ Wikström & Ghazinour, 2010, s.257.

¹⁰² Socialstyrelsen, 2014, s.43.

¹⁰³ Sjöblom, 2006, s.46.

¹⁰⁴ Schlytter & Rexvid, 2016, s.215-216.

ade menar att det bidrar till stora risker för den utsattas säkerhet. Det kan också leda till att Socialtjänsten tar föräldrarnas parti. Flera av de intervjuade lyfter även upp misstro från ungdomars sida, som delvis kan bero på en rädsla för att deras vårdnadshavare kommer kontaktas om de söker hjälp. Det tredje temat handlar om skyddat boende och det långsiktiga arbetet. Flera intervjupersoner anser att Socialtjänsten är duktiga på att erbjuda skyddat boende till de som behöver. Flera uppmärksammar dock att Socialtjänsten behöver få en större förståelse för svårigheterna i att ta ett beslut om skyddat boende från den utsattas sida. Viss kritik riktas även mot hanteringen av det långsiktiga arbetet efter en placering på skyddat boende.

5.3 Behov hos Socialtjänsten som uppmärksammas

Jag är av den fasta övertygelsen att alla försöker göra så gott de kan. Sen skiter det sig fullständigt vissa gånger för att man inte har rätt förutsättningar, antingen för att man inte har en god organisationskultur eller för att man inte har goda kunskaper.¹⁰⁵

Samtliga intervjupersoner besvarade vilka behov hos Socialtjänsten som de utifrån sina yrkeserfarenheter anser efterfrågas. Genom en innehållsanalys av intervjusvaren har sex övergripande teman gått att urskilja. De teman som presenteras nedan är Socialtjänstens behov av ökade kunskaper, tydligare rutiner, mer resurser, utökat stöd, modigare personal och mer samverkan.

5.3.1 Kunskap

På min enhet tycker jag att vi har en god kunskap, säkert för att vi på den här enheten har många ärenden där det handlar om hedersutsatthet eller våldsutsatthet på olika sätt. [...] Sen har jag jättesvårt att uttala mig hur det är generellt.¹⁰⁶

En del är jätteduktiga. Man kan se på kunskapen utifrån en kompetenstrappa som går från *en omedveten inkompetens* till en *medveten kompetens*. De som befinner sig på steget en *omedveten inkompetens* sägs utgöra störst fara för de här ungdomarna därför att de tror sig veta hur de ska gå tillväga. Ungdomarna är i

¹⁰⁵ Socialtjänsteperson 4, öppenvård i kommun y, 11/4–18.

¹⁰⁶ Socialtjänsteperson 3, myndighetssidan i kommun x, 20/4-18.

större säkerhet om de handläggs av en socialsekreterare som har ”en medveten inkompetens”, därför att den personen kommer att vara mer försiktig och fråga om råd.¹⁰⁷

Den [kunskapen] finns men jag tänker att den generellt är dålig, att den är låg. Det är många [inom Socialtjänsten] som säger det själva.¹⁰⁸

Upplevelsen av Socialtjänstens kunskaper om tvångsäktenskap och HRV skiljer sig mellan de intervjuade. Några har goda erfarenheter medan andra har mindre goda. Flera upplever att kunskapen skiljer sig markant mellan olika personer inom Socialtjänsten.

Jag vet att det var någon som till exempel hade ett lindrigt förståndshandikapp, där hon inte riktigt förstod. Hon ville jättegärna gifta sig och ha en fin brudklänning. Hur man ska prata med henne för att hjälpa henne att förstå vad det betyder kräver ju kunskap om just den målgruppen.¹⁰⁹

Jag tänker att ju fler som har lärt sig om hedersproblematik, desto fler upptäcker att det finns i ärenden där man annars inte hade förstått. [...] Så kunskap för att hitta och för att ställa rätt frågor. Det är min upplevelse också, att om man kan ställa rätt frågor och visar att man förstår vad det handlar om så kommer också berättelserna.¹¹⁰

Flera intervjupersoner anmärker ett behov av ökad kunskap för att handläggare ska få större förståelse för förekomsten och problematiken kring tvångsäktenskap. Det behövs kunskap för att kunna ställa rätt frågor och för att skapa en tillit som gör att den utsatta vågar berätta. Både intervjupersoner och forskare, bland annat Wikström och Ghazinour, uppmärksammar att Socialtjänsten behöver ha goda kunskaper för att kunna ge korrekt information till de som söker hjälp.¹¹¹

Man behöver kunskap. Kunskap om lagen, kunskap om hedersförtryck, det kollektivistiska: hur det fungerar, vad syftet är och vad konsekvenserna blir när man går emot.¹¹²

En del har småsyskon som blir utsatta eller andra som far illa, så det är många skuld känslor som följer med om man gör ett uppbrott, vilket behöver tas upp. Andra släktmedlemmar som inte bor i Sverige som

¹⁰⁷ Myndighetsperson 1, Mellansverige, 26/3-18.

¹⁰⁸ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

¹⁰⁹ Socialtjänsteperson 1, samordnare i kommun x, 11/4-18.

¹¹⁰ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

¹¹¹ Wikström och Ghazinour, 2010, s.256.

¹¹² Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

kan bli uteslutna där och som inte har samma skyddsnet som i Sverige, där de kan förlora sin ekonomiska hjälp av andra som de är beroende av. Att de kan bli utstötta ur byn. Det spelar ingen roll att man är i olika länder för det är viktigt ändå. Vi är ju vana att tänka att det sker här på plats i Sverige, men det har betydelse för andra släktingar runt om i världen. [...] Så det är stora val som skall göras och jag tänker att det är viktigt att man får tid på sig att fundera, och va i det, resonera och om möjligt göra en planerad flytt eller gå i skydd.¹¹³

Socialtjänsten behöver kunskap för att förstå den kollektivistiska hedersaspekten enligt flera av de intervjuade. Här syftar de på att socialsekreterare behöver förstå att hela släktens heder kan påverkas om någon motsätter sig ett planerat äktenskap.

De här ungdomarna säger ofta att ”min religion säger att jag inte får gifta mig med vem jag vill” eller ”min religion säger att jag inte får vara homosexuell för det är en synd”.¹¹⁴

Behovet av kulturell och religiös förståelse, tillsammans med språklig kompetens efterfrågas av *Ideell organisation 2*. Hen tror att de som kommer i kontakt med Socialtjänsten uppskattar om den de pratar med förstår hedersproblematiken och att man är medveten om att hedersfrågan kan upplevas vara en kulturell eller religiös fråga. I *Rätten att själv få välja* tar även Schlytter upp behovet av kulturell kompetens inom Socialtjänsten. Hon tillägger att det här är något som personer inom Socialtjänsten själva har efterfrågat.¹¹⁵ *Ideell organisation 2* tillägger att det finns religiösa förespråkare som upprätthåller hedersnormer. Hen argumenterar för att vi behöver förstå att religiösa förespråkare har en stor inverkan på många ungdomar och att vi därför behöver prata religion när vi pratar om rätten till ett frivilligt äktenskap. Att religiösa förespråkare har en inverkan på ungdomar nämns även i Schlytter och Rexvids studie, där en av de unga män som intervjuades tar upp att en religiös förespråkare har haft en stor inverkan på honom och hans familj.¹¹⁶

Kring hedersproblematiken är kunskapen alldeles för liten. De som har kunskap har nästan all sin kunskap från media. Media har generellt en rasistisk utgångspunkt som är otroligt problematisk, där det handlar om att vi ska rädda gruppen. Den här utgångspunkten är otroligt problematisk och gynnar fel personer.

¹¹³ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

¹¹⁴ *Ideell organisation 2*, kommun y, 29/3-18.

¹¹⁵ Schlytter, 2004, s.95.

¹¹⁶ Schlytter & Rexvid, 2016, s.118–119.

Man tänker inte på att segregationen och diskrimineringen kan påverka hederskulturen till att bli starkare.¹¹⁷

Vissa tror att de har kunskap, men då har de oftast den förenklade bilden av problematiken. [...] [Med den förenklade bilden menar jag att om det sitter] en ung ledsen tjej med slöja framför dem tänker de att det handlar om heder och henne ska vi hjälpa. Men om det inte är den tjejen som sitter framför handläggaren så kan det vara svårare att se hedersproblematiken. Men det beror på vilken handläggare det handlar om.¹¹⁸

Det har också uttryckts ett behov av kunskap för att Socialtjänsten ska inta ett inkluderande perspektiv som inte generaliserar och frambringar en ökad klyfta mellan redan utsatta grupper i samhället. *Forskare 1* menar att Socialtjänsten måste ta hedersproblematiken på allvar, men att de ska undvika att arbete på ett sätt som ökar ett ”vi och dem”-tänk. Att lägga fokus på den kulturella bakgrunden i ett ärende kan göra att Socialtjänsten missar hedersstrukturerna i ärenden där det inte finns konkreta ”tecken”, något som flera av socialtjänstepersonerna nämner. *Socialtjänsteperson 5* ger ett exempel i citatet ovan. Sjöblom argumenterar för att det är viktigt att ha en förståelse för att även socioekonomiska faktorer kan vara en bakgrund till hedersproblematik.

Våld har inte prioriterats inom socionomutbildningarna och därför inte det här våldet heller. [...] Vi måste ha in det här i utbildningarna.¹¹⁹

Redan under socionomutbildningen skulle det vara bra om blivande socionomer fick kunskap och möjlighet att prata med varandra om det här.¹²⁰

Mer utbildning, både om tvångsäktenskap och om människors lika värde och samma övergripande behov.¹²¹

Det anti-rasistiska och feministiska perspektivet är relativt obekant inom Socialtjänsten, vilket gör att det är viktigt att de får utbildning i frågan.¹²²

¹¹⁷ Forskare 1, Mellansverige, 26/3-18.

¹¹⁸ Socialtjänsteperson 5, öppenvård i kommun y, 11/4-18.

¹¹⁹ Forskare 2, Mellansverige, 12/4-18.

¹²⁰ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

¹²¹ Myndighetsperson 1, Mellansverige, 26/3-18.

¹²² Forskare 1, Mellansverige, 26/3-18.

För att få en god kunskap om problematiken kring tvångsäktenskap har flera tryckt på behovet av fler utbildningar, både utbildningar för anställda och för studenter på socionomutbildningen. Det här är något som varit återkommande bland både intervjupersonerna inom Socialtjänsten och bland de övriga yrkesverksamma.

5.3.2 Rutiner

Vid intervjuerna med de anställda inom Socialtjänsten ställdes en fråga om huruvida de hade rutiner på sin enhet gällande ärenden som specifikt rör tvångsäktenskap. Samtliga svarade att det inte fanns specifika riktlinjer för just tvångsäktenskapsärenden, även om några tillade att det fanns mer eller mindre outtalade rutiner och strategier. Flera inom Socialtjänsten nämnde under intervjuerna att de önskar tydligare rutiner i tvångsäktenskapsärenden, något som även togs upp av flera intervjupersoner utanför Socialtjänsten. En av Socialtjänstepersonerna tillade dock att det behöver göras individuella bedömningar, vilket enligt hen innebär att fasta rutiner inte alltid fungerar.

Det här kanske är min personliga bild av Socialtjänstens utredningar av personer inom 18 år, men min bild är att trots att förutsättningarna är att man ska vara två i varje ärende sitter man ganska mycket själv.¹²³

Jag tror att det är väldigt spritt i hur Socialtjänsten agerar på grund av att ansvaret ligger på en tjänstemannanivå. Det finns inte en ramlagstiftning eller en förutsägbarhet i hur Socialtjänsten ska agera. Du kan träffa en socialsekreterare som sitter i ett rum och tänker att det här är absolut ett tvång, under de här omständigheterna kan jag inte tänka mig att det här äktenskapet har skett på fri vilja. Man ser en helhetsbild. Väg i vägg kan det sitta någon som anser att det här inte uppfyller kriterierna för tvång.¹²⁴

Flera intervjupersoner riktar kritik mot Socialtjänsten gällande just brister på rutiner. Flera anser att det leder till att stödet då varierar beroende på vilken socialsekreterare den utsatta hamnar hos.

Om man jobbar med frågan och är insatt i problematiken är många saker självklara. Men om man inte är det, om man inte är van att tänka utifrån kollektivet är det inte helt enkelt att jobba med det. [...] Men jag tänker att olika personer har olika åsikter där. En del tänker att det räcker med generella riktlinjer. Jag tänker att man måste ha specifika riktlinjer. [...] [Med generella riktlinjer menar jag] De som man redan

¹²³ Socialtjänsteperson 4, öppenvård i kommun y, 11/4-18.

¹²⁴ Myndighetsperson 1, Mellansverige, 26/3-18.

har när det gäller våldsutsatta individer. Och då är det utifrån ett individperspektiv, eller att det är en person som utsätter, och andra i nätverket stöttar inte att det pågår utan tycker att det är fel. Men i de här hedersnätverket är det ju tvärtom. Här är det ju de som försöker att göra annorlunda eller bryter mot traditionerna, det är den personen som ses som den som ställer till det. Och att då med våld, påtryckningar, hot, att låsa in eller skicka iväg är sätt som nätverket ser som rätt. Så det är helt annat. Man kan inte använda individtänket helt enkelt för då missar man det andra.¹²⁵

Ytterligare kritik mot att inte ha specifika rutiner är att det riskerar att leda till att ärenden hanteras felaktigt för att den kollektiva aspekten inte tas i beaktning. Att förstå skillnaderna på individuellt våld och kollektivt våld är något flera forskare uppmärksammar som viktigt, bland annat Schlytter och Linell.¹²⁶ I Sjöbloms forskning är det flera av de intervjuade socialsekreterarna som uppger att de har svårt att bedöma när det rör sig om HRV och när det rör sig om andra former av våld, vilket styrker intervjupersonernas erfarenheter i den här studien.¹²⁷ Även Wikström och Ghazinour talar om vikten av att Socialtjänsten har en samsyn på hur hedersrelaterade ärenden ska hanteras. De skriver att många inom Socialtjänsten är osäkra för att de har svårt att veta hur de ska se och förstå hedersrelaterat våld och förtryck i förhållande till övrigt våld mot kvinnor och barn.¹²⁸ Inom Socialtjänsten finns en bedömningsmetod, PATRIARK, som är utformad för att kunna användas inom ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.¹²⁹ Endast en av de intervjuade nämnde specifikt att de använder PATRIARK när frågan om rutiner ställdes. Ingen bedömningsmetod som specifikt gäller ärenden kopplade till tvångsäktenskap finns ännu enligt de intervjuade.

5.3.3 Resurser

De behöver tid för att prata med barnet eller ungdomen. Det tror jag är jätteviktigt och kan inte underskattas. Barnet behöver någon som lyssnar, kanske flera gånger, och det behöver vara samma person. [...] Jag tänker att det är svårt att berätta om en sån här sak och det är viktigt med tillitsfulla relationer. Som det ser ut idag har inte Socialtjänsten förutsättningar för att kunna skapa dem. De har inte tid att skapa dem, de här relationerna. Men jag tänker att det hade gynnat alla, för jag tänker att det hade bidragit till att hon vågade berätta mer. Bli mer detaljerad kanske, vilket hade stärkt möjligheterna att åtala. Och

¹²⁵ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

¹²⁶ Schlytter & Linell, 2010, s.159-160.

¹²⁷ Sjöblom, 2006, s.29.

¹²⁸ Wikström & Ghazinour, 2010, s.249-250.

¹²⁹ Socialstyrelsen, 2014, s.41.

det hade stärkt möjligheterna för henne att känna sig hörd och känna att hon har fått det stöd hon behöver.¹³⁰

Jag tror att det framförallt är en ekonomisk fråga. Det kommer att kosta jättemycket om man ska omhänderta alla. Man vet inte vad man ska göra.¹³¹

Att Socialtjänsten behöver mer resurser för att ge de utsatta bästa möjliga bemötande är övergripande något som alla är överens om. Det är främst behovet av mer tid till varje ärende samt behovet av ökade ekonomiska resurser som tas upp. Behovet av tid grundar sig enligt många på att det behövs mer tid än vad som ges idag för att kunna skapa en tryggare relation med den utsatta, så att den utsatta kan känna ett förtroende till Socialtjänsten. Bland annat nämner åtskilliga vikten av att den utsatta får prata med samma socialsekreterare under hela ärendet, främst för att stärka tilliten och för att personen inte ska behöva berätta samma historia flera gånger. Några av de intervjuade har erfarenhet av att utsatta har behövt prata med flera socialsekreterare, vilket kritiserats av flera intervjupersoner.

Behovet av tid för personal inom Socialtjänsten att sätta sig ner och utbyta kunskap med varandra är också något som efterfrågas. *Ideell organisation 1* uppmärksammar att mer tid kräver ekonomiska resurser. Flera nämner även ekonomiska resurser för att Socialtjänsten ska ha råd att placera alla som behöver skydd. Här råder det en oenighet kring Socialtjänstens möjligheter att erbjuda skyddat boende. Som tidigare nämnt har flera uppmärksammat att skyddade boenden är tillgängliga för de som behöver det. Samtidigt lyfter andra upp att mer pengar krävs för att skyddat boende ska kunna ges till de som behöver det.

5.3.4 Stöd

Ärenden som rör tvångsäktenskap behöver kanske mer stöd än vad de får: mer handledning, mer kontakt med chefen etcetera.¹³²

[...] det är ju lätt att säga att så här och så här borde Socialtjänsten arbeta med de här frågorna. Men vi vet att det går att förebygga, vi vet att det går att åtgärda och jobba mot det både i akuta skeenden, men också före och efter. Så det handlar ju bara om att bestämma sig. Det handlar bara om prioriteringar, och det är

¹³⁰ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

¹³¹ Forskare 2, Mellansverige, 12/4-18.

¹³² Socialtjänsteperson 4, öppenvård i kommun y, 11/4-18.

politiska prioriteringar och på ledningsnivå. Och det handlar om att göra det som krävs, tillse de resurser som krävs. Inse att det tar tid.¹³³

Både bland de yrkesverksamma inom och utanför Socialtjänsten nämns behovet av stöd vid flera tillfällen. Främst är det behovet av stöd från chefshåll och från ledningen som efterfrågas. Det behövs stöd från chefshåll för att våga agera i ärenden, men också att chefer tar fullt ansvar för att anställda ges möjlighet att bygga kompetens. Behovet av stöd tas även upp av Sjöblom, som anser att det behövs prioriteringar från chefshåll och handledning från de med kompetens inom området.¹³⁴ Stöd från andra aktörer är något som flera av de intervjuade nämner som väl fungerande inom Socialtjänsten. De intervjuade har erfarenhet av att det finns väl fungerande stöd till Socialtjänsten i form av samordnare, kompetensteam och stödtelefoner.

5.3.5 Personligt mod

Några intervjupersoner tar upp vikten av att Socialtjänsten behöver vara modiga och våga agera när det finns misstankar om ett tvångsäktenskap. *Socialtjänsteperson 2* lyfter upp att handläggare i ärenden som rör tvångsäktenskap måste våga låta den utsatta få fundera och ta ett beslut på egen hand, trots att handläggaren själv önskar att den utsatta ska bli placerad på ett skyddat boende. Ibland väljer utsatta att inte lämna familjen och det är något som Socialtjänsten måste acceptera, så länge LVU inte kan tillämpas.

Även personligt mod är viktigt. Där är handläggare väldigt olika. En del är tuffa och stridbara och agerar snabbt, medan andra är rädda att bli kallade rasister. Det är risken man hela tiden möter.¹³⁵

Jag upplever att det finns en beröringskräck. [...] Jag upplever att det är många som säger att det är en kulturell fråga och inte en religiös fråga för att de inte vågar gå in på frågan om religion [...] Men vi måste våga prata mer om religion och att religiösa ledare faktiskt upprätthåller hedersnormer.¹³⁶

Yrkesverksamma uppmärksammar att socialsekreterare behöver vara modiga för att de som möter Socialtjänsten ska få den hjälp som de har rätt till. De nämner att det finns en rädsla

¹³³ Ideell organisation 1, kommun x och y, 19/4-18.

¹³⁴ Sjöblom, 2006, s.58, 64.

¹³⁵ Ideell organisation 4, Mellansverige, 22/3-18.

¹³⁶ Ideell organisation 2, kommun y, 29/3-18.

bland många inom Socialtjänsten att trampa människor på tårna och uppfattas som fördomsfull.

5.3.6 Samverkan

Samverkan är superviktigt i de här ärendena, jätteviktigt, med alla inblandade, annars finns en risk att man utsätter personen för en ökad risk.¹³⁷

Jag jobbade många år i en stad i södra Sverige [kommun y] där det från början fanns stora brister. Socialtjänsten, kvinnojourerna, polisen och kriscentrum i kommunen har [idag] mycket samarbete. De har hela tiden kontakt och jobbar väldigt effektivt tillsammans. Men här i den här kommunen [kommun x] används fortfarande gammeldags metoder. Ibland tänker jag att det behövs en reform i Socialtjänsten.¹³⁸

Samverkan är något som både nämns av de intervjuade inom Socialtjänsten och hos de övriga yrkesverksamma. Bland annat lyfter *Ideell organisation 1* upp att Socialtjänsten skulle gynnas av att samverka med andra aktörer så som civilsamhället för att ge den utsatta ett bra stöd under lång sikt. Flera tog upp att det finns möjlighet till samverkan i form av samordnare och kompetensteam. *Socialtjänsteperson 3* berättar att de i kommun x samarbetar med omkringliggande kommuner genom att erbjuda placeringar på skyddade boenden över kommungränserna. Vikten av samverkan mellan myndigheter och andra aktörer uppmärksammas även av Socialstyrelsen. Socialstyrelsen förklarar att samverkan är en förutsättning för att utsatta ska få den hjälp som de har rätt till. Vid samverkan måste dock hänsyn tas till reglerna i *offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)*.¹³⁹

5.3.1 Sammanfattning

Vid en granskning av intervjuerna gick det att urskilja teman på olika behov som de intervjuade uppmärksammade att Socialtjänsten behöver och efterfrågar. De övergripande behoven är ökade kunskaper, tydligare rutiner, mer resurser, utökat stöd, personligt mod och samverkan. Kunskap för att ge rätt information och för att skapa en tillit till den utsatta uppmärksammas. Flera nämner att Socialtjänsten behöver kunskap för att förstå att hela släktens sociala anse-

¹³⁷ Socialtjänsteperson 2, myndighetssidan i kommun x, 13/4-18.

¹³⁸ Ideell organisation 3, kommun x, 19/4-18.

¹³⁹ Socialstyrelsen, 2014, s.51-52.

ende kan påverkas av att en person vägrar ingå ett arrangerat äktenskap. En aspekt som tas upp är behovet av kulturell och religiös förståelse. Andra förespråkar en djupare kunskap för att se hedersproblematiken bortom den kulturella aspekten. Många nämner behovet av mer utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck på socionomutbildningar och för anställda på Socialtjänsten. Nerskrivna rutiner för ärenden som specifikt rör tvångsäktenskap är något som ingen av de intervjuade inom Socialtjänsten uppger ha. Bristen på rutiner problematiserades av flera, både av de inom Socialtjänsten men också bland de övriga intervjupersonerna. Ett av argumenten som förs fram av flera är att det leder till att ärenden riskerar att hanteras och bedömas olika beroende på vilken socialsekreterare som är ansvarig. Ett annat argument är att inga rutiner tillsammans med låg kunskap om HRV kan leda till att handläggaren bortser från den kollektiva aspekten, vilket kan få allvarliga följder. Behovet av resurser handlar främst om att Socialtjänsten upplevs behöva mer tid och pengar. Utökat stöd till de som arbetar inom Socialtjänsten handlar främst om ett behov av mer stöd från chefer och ledningen. Många uppmärksammar vikten av att chefen stöttar och tar ansvar för att personalen ska få rätt förutsättningar för att arbeta med tvångsäktenskapsärenden.

5.4 Hur intervjustudiens resultat kan förstås med hjälp av Dembours teoretiska perspektiv

Studiens resultat pekar på att det finns flera olika aspekter vid tvångsäktenskapsärenden som upplevs viktiga för Socialtjänsten att ha i åtanke. Tre aspekter som har tagits upp är den kollektivistiska hedersaspekten, den kollektivistiska påtryckningsaspekten och ambivalensaspekten. Dessa tre aspekter diskuteras mer utförligt i det här avsnittet med hjälp av Dembours teoretiska perspektiv. För att förstå hur Dembours teoretiska perspektiv har applicerats på intervjustudiens resultat ges först en kort introduktion till Dembours teori. Se kapitel 3 *Teori* för en mer utförlig presentation.

Dembour har en teori om att vi ska ta in både det universalistiska och det relativistiska perspektivet när vi arbetar med rättighetsfrågor. Dembour exemplifierar det här med rättighetsarbetet mot praktiserandet av könsstympning. Här anser hon att man ska försöka se på praktiserandet ur föräldrarnas position för att få en förståelse för varför praktiserandet av könsstympning upprätthålls. Exemplet med könsstympning kan lika väl bytas ut mot tvångsäktenskap. Genom att se på upprätthållandet av tvångsäktenskap från olika synvinklar syftar Dembour på att vi minimerar riskerna med att försvarandet av mänskliga rättigheter skapar en

arrogans mot de som upprätthåller tvångsäktenskap.¹⁴⁰ Utifrån Dembours teori ska man alltså försöka balansera mellan ett universalistiskt försvar för mänskliga rättigheter och ett relativistiskt perspektiv där man försöker förstå situationen.¹⁴¹ Att skapa den här balansen innebär för Socialtjänsten att de behöver ta in flera olika aspekter när de arbetar med ärenden som rör tvångsäktenskap.

En aspekt som uppmärksammats i intervjustudien är den kollektivistiska hedersaspekten. Aspekten syftar på att Socialtjänsten ska försöka ta hänsyn till föräldrarnas och den utsattas position när de arbetar med tvångsäktenskapsärenden. Det här perspektivet tas upp i kapitel 5.3.1 *Kunskap*. Flera av intervjupersonerna tar där upp att ett agerande av en person kan påverka hela släktens sociala anseende. Det här gör att de personer som kommer i kontakt med Socialtjänsten på grund av en oro för ett tvångsäktenskap inte bara har sin egen heder att förhålla sig till. Att motsätta sig ett äktenskap kan få allvarliga konsekvenser för hela familjen och släkten. Den kollektivistiska hedersaspekten kan även ha betydelse för föräldrarnas syn på äktenskapet. Från föräldrarnas håll kan äktenskapet ses som ett fullt rationellt beslut, där äktenskapet ses som det bästa för individen och för släkten. På liknande sätt argumenterar Dembour för att praktiserandet av könsstympning ur en förälderns perspektiv kan uppfattas som det bästa för barnet.¹⁴² Utifrån Dembour teori ska därmed ett tvångsäktenskapsärende bedömas utifrån vad den utsatta har rätt till, samtidigt som det finns en förståelse för den bakomliggande situation. På så sätt undviker Socialtjänsten att inta en arrogant inställning vid tvångsäktenskapsärenden.

En annan aspekt som de intervjuade har uppmärksammat som viktig att ha i åtanke är den kollektivistiska påtryckningsaspekten. Den här aspekten handlar om att det finns kollektiva påtryckningar till ett giftermål. I tvångsäktenskapskontexter är det sällan endast en person som står bakom att äktenskapet ska ingås. Den här aspekten diskuteras under kapitel 5.2.2 *Att vårdnadshavare kontaktas och ibland blir indragna i ärenden* och i kapitel 5.3.2 *Rutiner*. Många av intervjupersonerna uppmärksammar att det kollektivistiska perspektivet måste tas i beaktning vid hanteringen av tvångsäktenskapsärenden. I vissa fall är föräldrarna själva presade till att äktenskapet ska ingås och saknar reell makt. Det gör enligt de intervjuade att den kollektivistiska påtryckningsaspekten behöver tas i åtanke om det blir aktuellt att kontakta

¹⁴⁰ Dembour, 2001, 56-58.

¹⁴¹ Dembour, 2001, s.56, 60-61.

¹⁴² Dembour, 2001, s.56-57.

vårdnadshavarna till den utsatta. Genom att ta in aspekter som ger en förståelse till varför människorättskränkningar upprätthålls minskar risken för att ärenden hanteras felaktigt.

En tredje aspekt som flera av intervjupersonerna har diskuterat är att ta hänsyn till den ambivalens som många av de ungdomar som kommer i kontakt med Socialtjänsten ställs inför. Ambivalensaspekten tas upp i kapitel 5.2.3 *Skyddat boende och det långsiktiga arbetet vid en placering*. Där uppmärksammas att ungdomar känner en stor ambivalens inför att besluta sig för om de ska ta emot skydd från Socialtjänsten. De vill leva i frihet utan äktenskapskrav men är inte alltid beredda att lämna sin familj. När Socialtjänsten inte har befogenhet att placera en person på skyddat boende utan hans medgivande behöver Socialtjänsten ha förståelse för att det är ett svårt beslut för ungdomen att ta. Att inte ta hänsyn till svårigheterna i det här beslutet riskerar enligt Dembours teoretiska perspektiv att leda till en arrogans för ärendets komplexitet.

Sammanfattningsvis har Dembours teori förklarat att rättighetsarbete bör göras genom att försvara mänskliga rättigheter med en förståelse för de omständigheter som förklarar varför rättighetskränkningen upprätthålls. Att Socialtjänsten behöver ha många aspekter i åtanke kan ses som en av förklaringarna till att en stor del av de intervjuade upplever att tvångsäktenskapsärenden är svårhanterliga för Socialtjänsten. Även tidigare studier har indikerat att Socialtjänsten upplever hedersrelaterade ärenden som svårhanterliga. Socialsekreterare i Sjöbloms intervjustudie nämner bland annat att kunskap saknas för att få en förståelse av problematiken utifrån den utsattes perspektiv.¹⁴³ För att förstå den komplexa situation som ett tvångsäktenskapsärende innefattar ska mycket tas i beaktning. Av den anledningen är det viktigt att Socialtjänsten får rätt förutsättningar. Att ge Socialtjänsten rätt förutsättningar för att kunna ta in de aspekter som har diskuterats ovan kan med fördel kopplas till de behov som lyfts fram i kapitel 5.3 *Behov hos Socialtjänsten som uppmärksammas*. 70 000 ungdomar beräknades år 2009 vara oroliga för att de inte ska få ingå ett frivilligt äktenskap.¹⁴⁴ Med rätt förutsättningar kan Socialtjänsten förhoppningsvis hjälpa fler ungdomar att få sina rättigheter tillgodosedda.

¹⁴³ Sjöblom, 2006, s.17, 26, 59.

¹⁴⁴ Modée & Bohlin, 2009, s.154.

6 Diskussion

I det här kapitlet sammanfattas svaren på mina frågeställningar, tillsammans med en reflektion över genomförandet av undersökningen och studiens resultat.

6.1 Slutsats

Syftet med intervjustudien var att få en djupare förståelse för olika erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. För att få med flera perspektiv har både ideella organisationer, forskare, myndighetspersoner och personer inom Socialtjänsten intervjuats. Studien har utgått från tre frågeställningar:

- *Hur upplever de intervjuade Socialtjänstens arbete och hantering av ärenden som rör tvångsäktenskap?*
- *Vilka eventuella behov inom Socialtjänsten uppmärksammar de intervjuade?*
- *Hur kan intervjustudien bättre förstås genom att applicera Dembours teoretiska perspektiv på intervjustudiens resultat?*

Erfarenheterna av Socialtjänstens arbete och hantering av tvångsäktenskapsärenden var blandade. Genom att göra en kvalitativ innehållsanalys på intervjuerna gick det att urskilja tre teman: rädsla, kontakt med vårdnadshavare och skyddat boende. De behov som uppmärksammas av de intervjuade är kunskap, rutiner, resurser, stöd, personligt mod och samverkan. Resultatet av intervjustudien pekar på att Socialtjänsten har många aspekter att ta i beaktning när det kommer till arbetet med tvångsäktenskapsärenden. Tre aspekter har granskats närmare med hjälp av Marie-Bénédicte Dembours teoretiska perspektiv. Dembour ger en förklaringsmodell som grundar sig på att försöka balansera mellan universalistiska och relativistiska ståndpunkter vid rättighetsarbete. Genom att applicera Dembours teori på studiens kontext förespråkar Dembour att Socialtjänsten bör bedöma ett ärende utifrån vilka rättigheter den utsatta har, samtidigt som de har i åtanke bakgrunden till upprätthållandet av tvångsäktenskap. Att balansera mellan universalistiska och relativistiska ståndpunkter gör att rättighetsarbetet är krävande. Av den anledningen är det viktigt att Socialtjänsten får goda förutsättningar i form av bland annat kunskap och resurser.

6.2 Diskussion

Studiens material, metoder och teori ses i efterhand som väl valda för att uppnå studiens syfte. Kvalitativa intervjuer gjorde det möjligt att inhämta olika erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsäktenskap. En induktiv kvalitativ innehållsanalys gjorde det möjligt att se mönster bland intervjupersonernas svar, som sedan kunde kategoriseras till teman. Genom att göra en induktiv innehållsanalys kunde jag först analysera intervjuerna självständigt från tidigare forskning och teorin, för att sedan ta in tidigare forskning och det teoretiska perspektivet på intervjustudiens resultat. Genom att applicera Dembours teori gavs en möjlighet att analysera några av de aspekter som intervjupersonerna uppmärksammar att Socialtjänsten behöver vara medvetna om.

Under inläsningen av tidigare studier inom området gavs en indikation på att mer forskning inom hanteringen av ärenden som rör tvångsäktenskap eller andra former av hedersrelaterade ärenden behövs. Vid en jämförelse mellan tidigare forskning och min studie har jag inte stött på någon studie som på ett liknande sätt har undersökt både Socialtjänstens egna upplevelser och andra yrkesverksammars upplevelser av hanteringen av tvångsäktenskapsärenden. Mycket av den forskning som finns inom fältet undersöker istället de utsattas perspektiv alternativt Socialtjänstens perspektiv. Att även ta in personer som genom sitt arbete kommer i kontakt med frågan om tvångsäktenskap och som möter Socialtjänsten genom att exempelvis vara stödperson åt utsatta ger en ny infallsvinkel.

Av den kunskap och forskning som jag har tagit del av under studiens gång har jag upptäckt vissa forskningsluckor. En forskningslucka är att det finns en påtaglig brist på studier om vilka långvariga konsekvenser Socialtjänstens agerande i hedersrelaterade ärenden kan få för den som är utsatt. Här syftar jag exempelvis på studier som granskar långvariga konsekvenser av skyddat boende och familjestöd. Jag anser även att det saknas forskning på vilka konsekvenser Socialtjänstens bemötande av hedersrelaterade ärenden konkret får på samhället i ett långsiktigt perspektiv. Här syftar jag främst på några av intervjupersonernas utläggningar om att det finns en problematisk bild av vad hedersrelaterat våld och förtryck är. Ytterligare något som kan ses som ännu mer alarmerande är bristerna på nationell statistik om förekom-

ten av tvångsäktenskap i Sverige. Med det sagt välkomnar jag andra studenter och forskare att ta sig an ovannämnda forskningsområden.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Avslutningsvis skulle jag vilja rikta ett varmt tack till min handledare Lena Halldenius för värdefulla tips och råd under arbetets gång.

Referenser

Baladiz, Dilek, *I hederns skugga: De unga männens perspektiv*, Gothia Förlag AB, Stockholm, 2009

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, A/RES/34/180, 18 December 1979

Dembour, Marie-Bénédicte, "Following the movement of a pendulum: between universalism and relativism", i Cowan, Jane K., Dembour, Marie-Bénédicte & Wilson, Richard (red.), *Culture and rights: anthropological perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s.56-79

Elo, Satu & Kyngäs, Helvi, "The qualitative content analysis process", *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 2007, s.107-115

Graneheim, Ulla Hallgren, & Lundman, Berit, "Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness", *Nurse Education Today*, 24(2), 2004, s.105-112

Grans, Lisa, "Honour-Related Violence and Children's Right to Physical and Psychological Integrity", *Nordic Journal of Human Rights*, 35(2), 2017, s.146-161

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, A/RES/2200, 16 December 1966

Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur, 2009

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Länsstyrelsen Östergötland, "Barn- och tvångsäktenskap", [hämtad 2018-05-16], <http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/aktenskapstvang-och-barnaktenskap/>

Länsstyrelsen Östergötland, "Socialtjänsten", [hämtad 2018-05-20], <http://www.hedersfortryck.se/yrkesverksamma/socialtjansten/>

Modée, Lisa & Bohlin, Ingrid (red.), *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2009

Regeringskansliet, *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*, Justitiedepartementet, artikelnr. Ju 14.02, 2014

Schlytter, Astrid & Linell, Hanna, "Girls with honour-related problems in a comparative perspective", *International Journal of Social Welfare*, 19(2), 2010, s.152-161

Schlytter, Astrid & Rexvid, Devin, *Mäns heder: att vara både offer och förövare*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016

Schlytter, Astrid, *Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*, Studentlitteratur, Lund, 2004

Sjöblom, Yvonne, *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*, FoU Nordväst i Stockholms län, Sollentuna, 2006

Socialstyrelsen, *Vänd dem inte ryggen: Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*, 2014

University of Brighton, "Professor Marie-Bénédicte Dembour", [hämtad 2018-05-15], <https://www.brighton.ac.uk/staff/professor-marie-benedicte-dembour.aspx>

Wikström, Eva & Ghazinour, Mehdi, "Swedish experience of sheltered housing and conflicting theories in use with special regards to honour related violence (HRV)", *European Journal of Social Work*, 13(2), 2010, s.245-259

Bilaga 1 – Intervjuguide

- Skulle du kunna kort beskriva vad du arbetar med?
- Har du själv arbetat inom Socialtjänsten?
 - Hur länge har du arbetat inom Socialtjänsten?
- Hur länge har du arbetat med / engagerat dig i hedersrelaterade frågor?
- Hur skulle du definiera hedersrelaterat våld och förtryck? Tvångsäktenskap?
- Har du genom ditt arbete kommit i kontakt med frågan om tvångsäktenskap?
 - Kan du ge ett exempel på hur...?

1.1 Yrkesverksam utanför Socialtjänsten:

- Har du genom ditt arbete kommit i kontakt med Socialtjänsten i tvångsäktenskapsärenden?
 - Exempel...?
- Vad är din erfarenhet av Socialtjänstens bemötande i tvångsäktenskapsärenden?
- Hur skulle du önska att socialtjänsten agerade vid ett möte med en tjej som uppger att hon är rädd för att bli bortgift mot sin vilja?
 - Vad behöver Socialtjänsten för att det ska vara möjligt?
- Vad är din erfarenhet av Socialtjänstens kunskaper om förekomsten och problematiken kring tvångsäktenskap?
 - Vad behövs för att kunna öka kunskapen?
- Anser du att socialtjänstens kunskaper om tvångsäktenskap har förändrats sedan du började arbeta/engagera dig i de här frågorna?
 - Hur har du märkt av förändringen?
- Något du vill tillägga?

1.2 Yrkesverksam inom Socialtjänsten:

- Har ni rutiner när det kommer till tvångsäktenskapsärenden?
 - Hur ser rutinerna ut?
- Vad har ni befogenhet att göra vid ett möte med någon som uppger att hen är rädd för att bli bortgift mot sin vilja?
- Vad behöver anställda på Socialtjänsten för att kunna agera på bästa möjliga sätt vid ärenden som rör risk för tvångsäktenskap?
- Vad är din erfarenhet av de anställdas kunskaper om förekomsten och problematiken kring tvångsäktenskap?
 - Vad behövs för att anställdas kunskaper ska öka?
- Anser du att anställdas kunskaper om tvångsäktenskap har förändrats sedan du började arbeta på Socialtjänsten?
 - Hur har du märkt av förändringen?
- Något du vill tillägga?

Bilaga 2 – Samtyckesblankett

Jag samtycker här till att medverka i studien, som är en del av en kandidatuppsats på kandidatprogrammet i mänskliga rättigheter vid Lunds Universitet. Jag är informerad om att syftet med studien är att undersöka olika erfarenheter av Socialtjänstens arbete mot tvångsaktenskap. Mitt deltagande i studien är helt frivilligt. Jag kan när som helst avbryta mitt deltagande från studien utan att behöva uppge några skäl. Mina uppgifter kommer att behandlas konfidentiellt och jag kommer att vara avidentifierad i den slutliga rapporten. Jag är medveten om att det inte kan garanteras att det obearbetade materialet kommer att vara helt avidentifierat. Vad som framkommer under intervjun kommer enbart att användas som material till studien och förvaras utom åtkomst för obehöriga. Jag är medveten om att studien sedan kommer att publiceras offentligt.

Respondent: _____

Datum och ort: _____

Student: _____

Datum och ort: _____